

DINICU GOLESCU ÎN VREMEA SA

Fără să fi ocupat vreodată poziții cu adevărat dominante în fruntea ierarhiei sociale, Goleștii au fost întotdeauna prezenți, în ultimele patru secole, pe scena politică a Țării Românești. Erau, se pare, buni gospodari, strângători — cum trebuia să fie cine purta grija neamului său — dar nu peste măsură și nici foarte ambițioși pentru că, deși înrudiți cu cele mai mari familii ale țării, n-au arătat niciodată veleități de domnie. Cronicile și documentele istorice au păstrat însă amintirea mai multor fapte de bravură ale unora dintre membrii familiei și mai ales a unor dovezi de loialitate care au impresionat pe istoricii din secolul trecut. Într-un aspru rechizitoriu al cortegiului de defecțiuni și tranzacții care ar putea ilustra „o istorie a trădărilor boierești contra tronului român”, spune Hasdeu, în 1867, cu o implicită referire la recenta răsturnare a lui Alexandru Ioan Cuza, el găsește o singură excepție de la această tristă regulă: „Mii de documente au trecut prin mânele noastre și totuși cată să mărturisim că nu ni s-a întâmplat a da în ele decît numai peste uă singură familie boierească munteană în adevăr devotată tronului, adecă fără interes precum și fără frică, și anume doi frați Golești, vornicul Ivașcu Goleșcu și clucerul Goleșcu Albul...”¹ Istoricul găsește resortul acestei neobișnuite înălțimi morale, cu o exagerare romantică dar nu fără sprijinul faptelor, în timpuria ei desprindere de interesele înguste ale clasei pe care o reprezintă („de mult se dezlipi ea însăși cu totul de tagma privilegiului”, adică în îmbrățișarea fără rezerve a cauzei naționale.

Acestui pasaj, dintr-un articol politic în fond, îi datorăm nu numai prima caracterizare sintetică a familiei, ci și prima încercare de reconstituire a genealogiei Goleștilor, pentru că în cotidianul conservator *Țara* apare curînd o replică semnată doar cu inițialele S.G. unde, încercînd să combată afirmația generalizatoare a lui Hasdeu, preopinentul

¹ B. P. Hasdeu, *Boierii în fața tronului și boierii în fața poporului*, în *Românul* din 19 noiembrie 1867, p. 991.

său reconstituie în linii mari istoria familiei Golescu. Argumentele sale în disputa politică propriu-zisă nu interesează aici (autorul caută să dovedească existența unor prevaricatori și în rîndul Goleștilor citind cunoscutele versuri satirice din vremea lui Caragea: „Chiriace pecetluiește,/Golescu golește,/Belu belește,/Caragea pîrlește”), dar reconstituirea complicatului arbore genealogic al familiei Golescu produsă cu acest prilej este prețioasă și relativ bine documentată în liniile ei generale, mai ales ținînd seama de scopul pentru care a fost întocmită. Utilizînd condica mănăstirii Vieroș, publicată în primul volum din *Arhiva istorică a României* cu abia doi ani în urmă de către însuși Hasdeu, autorul stabilește că Goleștii „de azi vin din Radu spătar Leurdeanu, fiul lui Matei și nepot lui Stroie Leurdeanu”, care ia numele de Golescu la începutul sec. al XVIII-lea². El reconstituie mai multe „filiații” (adică generații) ale acestei familii, prima fiind aceea a clucerului Radu Golescu, „eroul din 1546 [care] a scăpat visteria lui Radu-Vodă Călugărul și și-a vărsat sîngele atît în țări străine, cît și la Fîntîna Țiganului, în războiul cu Stroie Pribeagul”; a doua este cea a fiilor săi, Albu clucerul, fără urmași, și a lui Ivașcu, cei doi eroi pomeniți de Hasdeu, iar a treia cea a slugerului Tudoran, „unicul fiu al lui Ivașcu vornicul” (deducție greșită), cu care se încheie descendența acestui trunchi în linie masculină. Din cele două fete ale lui Tudoran, Vișa (aici autorul greșește iar linia descendenței) „orfană fiind, au măritat-o chiar Matei voievod Basarab cu Stroie Leurdeanu, cel ce-a avut pîră și judecată la 1669 cu fiii postelnicului Constandin Cantacuzino..., iar numele de Golescu nu s-a mai purtat de nimeni în tot cursul acestui din urmă seclu”. El va fi resuscitat în secolul al XVIII-lea de Radu, „fiu al lui Matei comisu Leurdeanu și nepot al lui Stroie vornicul Leurdeanu, [cărui]a cîzîndu-i moștenire moșia Golești, începu a purta și numele ei. Acesta fu Radu spătar Golescu, cel ce la 14 noiembrie 1714 (este probabil o greșeală de tipar pentru 1716 — *n.n.*) aduse în București catanele austriace...” Nici el nu are însă fii, iar fiica sa Anița luă în căsătorie pe Nicolae Știrbei; fiul lor, numit tot Radu, „luă numele de Golescu și viețui pînă la începutul sec. al XIX-lea, fiind și mare ban”. După autorul anonim, el face parte din „filiația I” a noilor Golești, fiii săi Nicolae, Iordache și Dinicu constituind cea de a doua generație a lor.

Fără să cunoască acest precedent polemic, cercetările istoricilor de la începutul secolului nostru au reluat problema, unele contribuții prețioase asupra vechilor Golești aducînd Elie Nicolescu în 1901, într-un

² S. G., *D-lui redactor al ziarului „Țara”, în Țara, I (1867), nr. 22, dec., p. 86-87.*

articol din *Noua revistă română*, iar asupra celor mai noi, Iorga, în 1905, într-o notiță din vol. VIII al cunoscutei sale colecții de *Studii și documente*. Prima sinteză a istoriei Goleștilor o realizează Nerva Hodoș, în prefața ediției sale din „însemnarea călătoriei” lui Dinicu Golescu, pe care o publică în 1910. Avînd acces la arhiva familiei de la conacul din Golești, unde și-a petrecut mai multe vacanțe din vremea studenției (el e de altfel singurul dintre istoricii moderni care a putut-o consulta, pentru că cele mai multe documente au fost distruse în timpul ocupației germane din 1917)³, Nerva Hodoș dă o genealogie foarte bogată și corectă în cele mai multe amănunte ale ei, pe care s-au bazat pînă recent mai toate sintezele atingînd acest subiect. Abia în ultima vreme problema a fost reluată de regretatul istoric Constantin Dinu care a prezentat în 1975 o teză de doctorat foarte documentată cu titlul *Familia Golescu și rolul ei în istoria Țării Românești din a doua jumătate a sec. al XVII-lea și pînă la mijlocul sec. al XIX-lea*; rămasă nepublicată din păcate și accesibilă doar în cîteva biblioteci, teza nu este decît un fragment dintr-o monografie completă asupra familiei, pe care nu am putut-o însă consulta.

Satul Golești, din Argeș, la cîteva kilometri doar de Pitești, este atestat documentar încă din 1452, dar prima mențiune a unui ascendent al familiei este ulterioară: un Baldovin, pîrcălab de Golești, este pomenit în timpul lui Vlad-Vodă Călugărul, adică între 1482-1495. Fiul lui Baldovin este Ivașco, așa cum rezultă dintr-un act de la Radu de la Afumați, care întărea „jupîniței Măria a jupînului Baldovin pîrcălabul și fiului său Ivașco satele Golești.... cu Vierășul”⁴; acesta întrerupe pentru prima dată lanțul abia înfiripat al descendenței masculine a familiei, pentru că nu are decît o fiică, pe Caplea din Golești, măritată după Radu Furcă sau Furcovici care semnează în documente, după această căsătorie, ca Radu din Golești. Ca mare vistier sub Radu Paisie, Radu din Golești s-a distins în luptele cu pretendentul Laiotă Basarab de la Fîntîna Țiganului. Întrucît lupta de la Fîntîna Țiganului, cînd Radu Paisie l-a înfrînt și ucis pe Laiotă, a avut loc în mai 1544, se crede îndeobște că și întîmplarea în care se distinge Radu din Golești a avut loc tot atunci, deși domnul îi făcea boierului său o danie pentru actul de vitejie încă din 1538⁵. Se pare însă că e vorba de două evenimente distincte întîmplare în același loc; de acestea vorbește explicit un document pe care editorii săi moderni îl datează, poate eronat, tot

³ Cf. Const. Moisil, *Problema arhivelor românești*, în *Revista arhivelor*, III (1936-1937), nr. 6-8, p. 16.

⁴ Gh. C. Săvulescu, *Comuna Colibași, Colibași*, 1973, p. 196.

⁵ *Documente privind istoria României. B. Tara Românească. Veac XVI*, vol. II, București, 1951, p. 254.

înaintea luptei din 1544, adică din 1542—1543: „iar domnia mea am miluit pe Radu vistier pentru credincioasa și dreapta slujbă ... când a fost prima luptă cu Stroie Pribeagul și ne-au învins Stroie și s-a risipit oastea ... și au fugit toți și au lăsat visteria domniei mele și au început să jefuiască visteria domniei mele și au sfârșit căruțele. Iar Radu vistier nu au lăsat visteria domniei mele, ci au scos-o cu bărbăția sa și a dres căruțele și a adus toată visteria mea la Turnu Nicopolului ...”⁷

Actul de bravură al lui Radu din Golești, pe care genealogistul din 1867 îl plasează în 1546, trebuie deci să se fi produs și înainte de 1544, probabil chiar înainte de 1538. În 1556, Radu din Golești va fi și caimacam, „locțiitor” de domn în timpul bolii lui Pătrașcu cel Bun⁸.

Radu din Golești are trei copii cunoscuți: doi fii, Ivașco și Albu⁹, și o fiică, Neacșa, căsătorită cu postelnicul Radu din Brîncoveni. Despre cel mai mare dintre fii, Ivașco, G. Dinu crede că ar fi participat alături de tatăl său la bătălia de la Fîntîna Țiganului¹⁰. Faptul este puțin probabil dacă plasăm bătălia respectivă în 1544 și imposibil dacă o aducem mai devreme cu cîțiva ani, pentru că Ivașco apare prima dată în documente doar în 1557, fără titlu boieresc¹¹, iar fratele său Albu se naște după 1550. Amîndoi însă, Ivașco și Albu, luptă sub Alexandru Mircea în bătălia de la Jiliște, în aprilie 1574, când oastea moldovenească învinge și alungă pe muntenii veniți cu intenția declarată de a-l detrona pe Ion-Vodă cel Viteaz. Amîndoi frații se disting prin bravură cu acest prilej, apărîndu-și domnul; marele clucer Albu, în vîrstă de abia 23 de ani, moare în această luptă, în împrejurările evocate în inscripția de pe piatra tombală din pronaosul mănăstirii Vieroș pusă, desigur, din ordinul domnului recunoscător, căci „toți credincioșii boieri ai domniei lui l-au lăsat să-și piardă capul, și într-alt chip n-a fost, cum e martor unul Dumnezeu; iar eu n-am uitat pîinea domniei lui, ci singur mi-am întors fața asupra vrăjmașului domniei lui și m-am făcut însumi pavază capului domniei lui...”¹² Ivașcu, rănit și el cu acest prilej, ajunge — cum spune Alexandru-Vodă într-un document — „întîiul sfetnic al domniei mele”. Cînd Petru Cercel ajunge domn, în 1583, Ivașco se refugiază în Transilvania cu toți ai lui; este bine primit de brașoveni, care îl întrețin cu o suită de 62 de persoane, și are mai multe

⁷ *Op. cit.*, p. 294.

⁸ Nerva Hodoș, *Introducere* la ediția citată, p. XV.

⁹ N. Stoicescu menționează și un al treilea fiu, Vlad comisul (cf. *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 83).

¹⁰ C. Dinu, *Familia Goleșcu...*, p. 7.

¹¹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 61.

¹² N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. 1, București, 1905, p. 145.

întrevederi cu Bathory ¹². Probabil că el uneltea împotriva noului domn căci acesta îl cere de la principele Transilvaniei în mai 1584, când este sfătuit „să iasă din țară” ¹³. Chemat în Moldova de Petru Șchiopul, el trece munții în decembrie și pe drum „a căzut moarte năprasnică asupra lui la satul Bălătești și acolo a murit. Și Petru voievod a ridicat trupul lui și l-a îngropat în mănăstirea Bistriței” ¹⁴.

Publicînd o scrisoare a lui Matei Basarab către Gh. Rakoczi, în care e vorba de Ivașco, „care fusese vornicul lui Radu Șerban”, Iorga îl numește pe acesta Ivașco Goleșcu ¹⁵, dar e vorba fără îndoială de un lapsus căci acesta este Ivașco Băleanu, fiul logofătului Pătru din Băleni și nepot al lui Ivașco Goleșcu. Ivașco Goleșcu se căsătorise în august 1568 cu Elina, fiica vistierului Udriște din Mărgineni și nepoata lui Radu de la Afumați, descendentă deci, prin Vlad Dracul și Radu cel Mare, din neamul lui Mircea cel Bătrîn” ¹⁶. Albu, la rîndul lui, fusese căsătorit cu Irina, nepoata de frate a lui Alexandru Mircea. Aceste legături nu sînt numai rezultatul ascensiunii familiei, căci Goleștii ei înșiși erau înrudiți cu Craioveștii, „au fost din Craiovești” cum spune un document citat încă de Nerva Hodoș ¹⁷, adică erau înrudiți cu Basarabii.

Familia nu se continuă însă prin fiii lui Ivașco, Tudoran și Vlad, care mor fără urmași bărbătești (Tudoran are o fiică, moartă și ea fără urmași), ci prin Neața, sora fraților Ivașco și Albu. Din căsătoria ei cu Radu din Brîncoveni (frate cu Danciu Brîncoveanu, deci unchiul lui Matei Basarab), Neața are numai o fiică, pe Maria, căsătorită și ea cu un Brîncoveanu, David din Brîncoveni. David și Maria au doi băieți, dar neamul se continuă și de această dată prin cel de al treilea copil, o fată numită Stana sau Stanca, din a cărei căsătorie cu postelnicul Fota rămîne o fiică numită Vișa, pomenită în documente — după numele moșiei de zestre probabil — ca Vișa din Golești. Ea devine a doua soție a lui Stroie Leurdeanu, personaj binecunoscut din cronicile noastre ca fiind unul din cele două „vase rele” care l-au instigat pe Grigore Ghica să-l ucidă pe postelnicul Constantin Cantacuzino, în decembrie 1663, act care va declanșa cunoscutul conflict politic și boieresc de la sfîrșitul secolului al XVII-lea dintre Cantacuzini și Băleni. Se știe că, judecat de Divan și găsit vinovat în zilele lui Antonie din Popești, condamnat la moarte și iertat apoi, Stroie Leurdeanu fu călugărit cu forța sub numele de Silvestru (cînd ar fi strigat, după Radu Popescu: „Nu Sile-

¹² Hurmuzaki, XI, p. 825 — 826.

¹³ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București, vol. II, 1930, p. 299.

¹⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 39 — 40.

¹⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IX, București, 1905, p. 11.

¹⁶ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 61.

¹⁷ Nerva Hodoș, *op. cit.*, p. XII, nota 1.

vestru, ci Mahmet!”). Din numeroșii copii ai lui Stroie, Matei Leurdeanu va moșteni numele de Golescu, probabil odată cu moșia (e amintit în 1680 ca fiind comis ot Golești)¹⁸. Fiul său Radu, amintit alături de tatăl său în acest document din 1680, reia numele de Golescu.

Radu Golescu este un personaj important al epocii, amestecat îndeaproape în toate evenimentele unei jumătăți de veac, din 1680 pînă la moartea sa, în 1731. A fost unul dintre credincioșii lui Brîncoveanu, ruda sa, pe care de altfel el și cu Preda Brătășanu l-au convins să accepte domnia „pentru că nu era altul obștei mai plăcut decît măria-sa”, cum zice Radu Greceanu, dar și domnul l-a ținut aproape de sine, numindu-l în repetate rînduri „prea cinstitul și credinciosul boiarul nostru Radu comisul Golescu”¹⁹ și încredințându-i misiuni delicate, în general în Transilvania, regiune unde Golescu însuși are interese căci făcea comerț cu Brașovul; era un bun gospodar, care sporește considerabil averea familiei prin cumpărări de moșii, case, prăvălii²⁰. Ca dovadă a favorii deosebite de care se bucura pe lîngă domn, acesta poștește în casele lui Golescu în 1706, în timpul unei călătorii. Sub Ștefan Cantacuzino, Radu Golescu este vel-logofăt. Era un boier bogat și puternic, de care depindeau multe; e ușor deci de înțeles de ce noul domn Nicolae Mavrocordat caută să-l atragă în favoarea sa, numindu-l caimacam pînă la venirea lui din Moldova, alături de Matei Cantacuzino, Radu Dudescu și Șerban Bujoreanu, care se vor dovedi însă cu toții oponenți înverșunați ai fanariotului. Reprimarea cu duritate a acestei opoziții — Matei Cantacuzino și Radu Dudescu sînt tăiați în vara anului 1716 — nu duce și la dizgrația lui Radu Golescu, pe care domnul caută să-l cîștige cu binele. „Pe Golescu — zice Radu Popescu — peste seamă îl avea în dragoste și ori de ce să vrea ruga domnului, nu-i trecea în deșert rugăciunea. Așijderea domnul, cînd vrea să facă vreun lucru, măcar cît de mic, pînă nu-l întreba pe dînsul, nu-l făcea, într-atît îl iubii”. Din faptul că toate itele împotrivirii se țeseau în fieful lui Radu Golescu („gazda lor era Vierășul, mănăstirea Golescului”), cronicarul trage concluzia — sugerată bineînțeles de domn, căci Radu Popescu este un cronicar oficial — că „Golescul era povățuitorul lor” și de aici și violenta condamnare a atitudinii sale, căci boierul pactizează cu austriei („catanele”) care ocupă Bucureștii la sfîrșitul anului 1716. După retragerea austrieicilor, care contrariază speranțele boierimii antiotomane în ieșirea țării de sub umbra semilunii, Radu Golescu se refugiază și el la Sibiu; nu era actul izolat al unui intrigant înșelat în așteptări, căci vreo opt sute de boieri pleacă atunci de teama represiunii și a fis-

¹⁸ C. Dinu, *op. cit.*, p. 24.

¹⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, București, 1905, p. 197 etc.

²⁰ *Idem*, vol. XI, p. 101; C. Dinu, *op. cit.*, p. 33, 35 ș.a.

calității excesive pe care o instaurase domnul ²¹, dus împreună cu ei în prizonierat, în Transilvania. Radu Golescu nu se întoarce în țară cu cei mai mulți dintre boieri, în urma asigurărilor date de Ioan Mavrocordat, ci continuă acțiunea sa antiotomană redactînd un memoriu către împăratul Carol al VI-lea în care cere continuarea luptei împotriva turcilor și eliberarea țării prin trecerea ei sub suzeranitate austriacă. Redactat în numele clerului, al boierilor și al tuturor stărilor țării („a nome del Clero, delii Boiari e stati di Valachia”) de către Golescu, Ilie Știrbei vistiерul și învățatul Ioan Avramios, traducătorul în grecește al *Pildelor filosofesti*, memoriul cere cucerirea Țării Românești, instalarea ca domn a fiului lui Șerban Cantacuzino, Gheorghe, și garantarea tuturor libertăților tradiționale ale țării („di ratificare e concedere tutte quelle libertà, dignità, leggi, privilegi e prerogative della Patria già supplicate in dieci punti dalli nostri antecedente deputati”), adăugînd în două anexe o justificare de ordin economic, militar și politic a acestei acțiuni ²². Prin tratatul de la Passarowitz însă imperialii renunță la pretențiile asupra țării întregi și păstrează doar Oltenia în care se vor instala Radu Golescu și Ilie Știrbei, compromiși prin acțiunile lor împotriva suzeranității otomane. Sub administrația imperială a Olteniei, Radu Golescu va fi unul din cei patru consilieri ai lui Gh. Cantacuzino, numit în 1719, reconfirmat în 1722 dar nu și în 1726, conducerea provinciei trecînd treptat în mâinile militarilor austrieци. El moare în 1731 și este înmormîntat la Hurezu.

Din căsătoria fiicei sale Anița cu Nicolae, fiul vistiernicului Ilie, prietenul și tovarășul său de pribegie, rezultă un fiu, botezat Radu ca și bunicul său; acesta se naște tîrziu, la 3 mai 1746 după însemnarea de pe spatele portretului aflat la Golești ²³, cînd Oltenia se întorsese demult la trupul comun al țării. Radu Golescu va fi nu numai unul din marii boieri ai țării, spătar în 1784, clucer în 1788, vel-logofăt, în 1794, vornic în 1796, mare ban în 1800, vel-vornic de Țara de Sus în 1813, apoi din nou ban etc., ci și unul dintre cei care înțeleg noul mers al vremurilor. „Radu Golescu-Știrbei — scrie C. Dinu în teza sa — a fost unul din acei boieri care, prin activitatea sa în domeniul economic, făcea parte din categoria boierilor interesați în mod deosebit de dezvoltarea economiei capitaliste, din categoria acelor care au contribuit

²¹ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă*, București, 1971, p. 19 și urm.

²² *Documente istorice din Arhivul Vienei pentru istoria Țării Românești din dreapta Oltului pe timpul cînd se coprînsese de germani*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, tom IV, 1847, p. 179—211.

²³ Nerva Hodoș, *op. cit.*, p. XXIII.

la crearea manufacturilor și la progresul comerțului”²⁴. Era un bun gospodar care făcea afaceri întinse, mai ales prin intermediul casei de negoț din Sibiu a lui Const. Hagi Pop, căruia îi oferă vite în contul unei datorii²⁵, care îi vinde mierea, ceara, fînul, porumbul²⁶, procurîndu-i în schimb mărfuri din străinătate și chiar oameni cu diferite calificări, precum acea „bucătăriță foarte bună” de care avea nevoie pentru uzul său personal, „să facă bucate bune numai pentru mine” și anume cîte trei feluri, fripturi și prăjituri „feluri dă feluri”²⁷. O parte însemnată a creșterii averii sale revine într-adevăr unor investiții de tip capitalist: prăvălii și un han în București, pe Podul Calicilor, care aducea un bun venit²⁸, sau o fabrică de sticlărie în Dîmbovița, unde adusesese, înainte de 1800, șapte meșteri nemți²⁹. Putem deci să credem că banul nu exagera cu nimic atunci cînd, în diata amănuțită pe care o lasă în februarie 1815, afirma cu reținută mîndrie că „din cele părintești nimic n-am prăpădit, încît pociu zice că le-am îndoit”.

Nu era un adversar comod și se cunosc numeroase procese pentru stăpîniri de moșii, purtate mai tot timpul lungii sale vieți. O dispută referitoare la o piatră scumpă, moștenire a bănesei Elena Ghica, bănuită a fi falsă și trimisă spre păstrare la mitropolie în 1817 pentru că moștenitoarea nu voia s-o primească³⁰, se regăsește — alături de atîtea alte amănunte autentice ale acelei vremi — în *Ciocoi vechi și noi*, unde Păturică folosește „o jalbă dată de banul R.G. către principele Caragea în pricina unei pietre mari de smarand care, fiind pusă în păstrarea unui bancher și mai în urmă la hătmănie, se schimbase prin vicleșug și se pusese alta proastă în locul ei” (Cap. XXV: *Marea hătmănie*). El fusese și dintre pușinii boieri care îl sprijiniseră pe Hangerli la reintroducerea văcăritului, „pentru ca să s-arate/Cu sadacat (credință, aprobare—n.n.) la toate” față de domn, cum îl acuză direct cronica rimată a lui Zilot. Aprig la cîștig cum era, Radu Golescu avea totuși o reputație de probitate care îi face pe ploieștenii aflați în proces cu domnul să ceară să fie judecați de el³¹. Se afla în termeni amicali cu bancherul Const. Hagi Pop și încheia scrisorile către acesta cu formule neobișnuite pentru un mare boier, de pildă „sînt al dumitale ca

²⁴ C. Dinu, *op. cit.*, p. 70-71.

²⁵ D. Z. Furnică, *Din istoria comerțului la români*, București, 1908, p. 231.

²⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VIII, București, 1906, p. 37.

²⁷ *Idem*, p. 42.

²⁸ G. Potra, *Goleștii, mozaic documentar*, în *Studii și comunicări de etnografie și istorie*, III (1980), p. 21.

²⁹ I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești*, vol. I, București, 1958, p. 170.

³⁰ C. Dinu, *op. cit.*, p. 96.

³¹ C. Dinu, *op. cit.*, p. 91.

un frate", iar fiul său Nicolae, ispravnic de Pitești, îi scria și el sibianului în 1799: „cunoscînd prieteșugul ce ai d-ta cu d-lui taica vornecul Răducanu Goleșcu... nu lipsesc a mă ruga ca și amîndoi să avem tot același prieteșug bun". Prin diata amintită, pe care o publică Nerva Hodoș în introducerea ediției sale din 1910, Radu Goleșcu lasă sume importante pentru binefaceri, venitul unui pod peste Argeș „să hrănească pă acei săraci... cum și trei roate de moară în apa Argeșului, la Leurdeni... iarăși pentru acești săraci să fie", o sumă pentru boierinașii scăpătați, 1800 de taleri pentru măritatul unor fete sărace, iar alți 3950 ca „cu acești bani să se scoată după la pușcărie dupe la grosuri oameni", desigur datornici insolvari. Fost vornic al obștirilor și epitrop al spitalelor în 1797, epistat pentru stăvilirea ciumei în 1812, el are o parte activă în edificarea noului spital „al calcilor", adică Filantropia, în 1815, alături de doctorul Caracaș și de banul Grigore Brîncoveanu, iar în diata sa lasă o sumă pentru întreținerea a două paturi în conacul de la Golești, „în cele doao odăi de lîngă biserică", pentru bolnavi, „și fiindcă la Pitești este doftor, peste toată vremea să să tocmească cu anul, atît pentru dohtorii, cît și pentru osteneala lui".

Era un om cu carte. Descendenții fiului său Iordache păstrau încă, la începutul secolului nostru, manualele grecești manuscrise după care învățase el în copilărie, probabil în casă, după obiceiul vremii: o geografie, o mitologie, o aritmetică și o geometrie și, desigur, o antologie din poezii clasici elini, Hesiod, Teocrit, Bion, Moschos, Anacreon, Pindar, tragedii ș.a.³² Că nu studiase în zadar geometria se vede din faptul că, în 1798, este capabil să facă hotărnicia moșiei Ulmeni din Ilfov, a fostului domn Alexandru Ipsilanti³³, operație care cerea oarecare știință matematică. Interesul pentru științele exacte nu-i scade nici mai tîrziu, pentru că în 1812 subscrie pentru manualul de „fizică experimentală" al lui Constantin Vardalah, profesor la Academia domnească din București, al cărui elev a fost și Iordache Goleșcu (Φυσική πειραματική περιεκτική τών νεωτέρων έφευρέσεων). Nu era, de altfel, un gest neobișnuit. Îl găsim și printre prenumerații unor cărți morale, precum *Ușa pocăinții* a călugărului nemțean Rafail, autor al unor interesante versuri dedicatorii către mitropolitul Dositei, și tot el este cel care contribuie la publicarea hărții fiului său Iordache, în 1800; cînd, în 1817, același Iordache plănuise să publice în volum traducerile sale grecești din franceză — Bernardin de Saint-Pierre, Montesquieu ș.a. — tot marele ban se oferise să suporte cheltuielile, ca un adevărat „iubitor

³² N. Bănescu, *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Goleșcu*, Vălenii de munte, 1910, p. 11—12.

³³ C. Dinu, *op. cit.*, p. 82.

de muze”, dar el moare în 1818 și proiectul nu se mai realizează³⁴. Se poate chiar ca Radu Golescu să fi fost mai mult decât un simplu „iubitor de muze” și epigramele grecești care ornează cele două fântîni aflate în cele două părți ale intrării la conacul din Golești, construite după întoarcerea din refugiul de la Brașov (plecase în 1802, de frica pazvangiilor), să-i aparțină chiar lui. Dar chiar dacă el este numai inspiratorul lor, gestul nu este mai puțin semnificativ și indică ceva din viziunea pe care banul spera s-o inspire posterității (versurile au fost traduse în românește de George Fotino în 1943) :

Un om cu mare faimă și milă de cei mici,
Golescu Radu vornic m-au așezat aici.
Ca inima lui bună de oaspeți să i-o-ncînt,
Drumețului dau apa-mi ce vine din pămînt.

De cumva ți-este foame, mănîncă-aici și bea !
Fîntîna lui Golescu și-odihnă îți va da !
Și dacă vrei, mai vino ; prieteni poți pohti,
Căci casa lui Avraam aici parc-ar fi.

În fine, Radu Golescu este printre boierii luminați de la începutul secolului trecut care sprijină renașterea învățămîntului românesc și înființează o școală elementară la Golești, cum face un Oteteleșanu la Benești, Bujoreanu la Cîmpina, Iordache Filipescu ș.a. ³⁵ Înființată, se pare, în 1814, școala de la Golești avea ca scop „învățătura satului în limba română” și a funcționat și după moartea sa, prin grija lui Dinicu Golescu, „pînă în vremea cunoscutelor întîmplate răzvrătiri” — cum spune acesta în prospectul din 1826 — adică pînă în vremea revoluției lui Tudor Vladimirescu. Îl găsim de altfel încă dinainte printre sprijinitorii școlilor existente, epitrop al școlii Ionașcu din Slatina ³⁶ care funcționa în 1803 cu trei dascăli, sau cheltuind pentru școala din Nămăiești, sat al cărui locuitori „nu au puterea de a ținea dascăl cu plată” ³⁷

Radu Golescu moare la 8 octombrie 1818, puțin înainte de fuga lui Caragea. Din căsătoria cu Zoița Florescu, el ar fi avut trei băieți și o fată. Nu se cunoaște cu precizie decât data nașterii celui mai mic din-

³⁴ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 99-100.

³⁵ Gh. Pîrnuță, *Contribuții la cunoașterea începuturilor învățămîntului sătesc din Țara Românească, din Din istoria pedagogiei românești*, vol. II, București, 1966, p. 101.

³⁶ Gh. Mihai, *Aspecte privind dezvoltarea învățămîntului în jud. Olt*, în *Studii și comunicări de istorie și etnografie*, II (1978), p. 23.

³⁷ C. Dinu, *op. cit.*, p. 107.

tre băieți, Constandin zis Dinicu, care e notată pe spatele portretului în ulei păstrat la Golești: 7 februarie 1777. Fratele cel mare, Nicolae, care va fi cel mai mult implicat în revoluția lui Tudor Vladimirescu, se născuse prin 1772 sau 1773³⁸, iar Gheorghe, mijlociul, care va intra în literatură sub hipocoristicul Iordache, se născuse probabil prin 1774 sau 1775. Între cei doi frați era oricum o diferență foarte mică pentru că în catagrafia oficială a boierilor din 1829, atât Iordache, cât și Dinicu declară aceeași vîrstă, adică 53 de ani. După o însemnare pe o carte găsită la biserica din Bălcești-Gorj, una din moșiile familiei, aceea unde a murit Zoița Goleșcu în 1804, ar mai fi existat un fiu, Ianache vel stolnic, mort înainte de 1815 pentru că nu este amintit în diata lui Radu Goleșcu³⁹. Dacă Nicolae Goleșcu nu pare să fi avut aplecare pentru studiu (omonimul care este înregistrat în 1812 în lista elevilor de la Academia grecească nu poate fi fiul banului Radu, care avea atunci peste patruzeci de ani și intrase în cinuri înainte de 1800), ceilalți doi vădesc o vocație culturală ieșită din comun. Amîndoi studiază la Academia grecească cu Lambru Fotiade și cu Ștefan Commitas, eleniști din partida arhaizantă a lui Corais dar profesori luminați, la curent cu ideile veacului⁴⁰. Nu știm exact cînd au loc aceste studii și dacă au un caracter regulat, dar conținutul lor nu poate fi diferit de ceea ce se făcea pe atunci la Academia domnească, ai cărei profesori publicau în general manualele după care predau. Era în mare cînstă încă învățămîntul aristotelic, logica, metafizica și etica predîndu-se după textele stagiritului sau după compilații coridaleene. Ele sînt completate sau concurate, către sfîrșitul veacului al XVIII-lea, de cărțile noului curent raționalist-sensualist: logica lui Heineccius (tradusă în grecește de Gr. Brîncoveanu) și aceea a lui Condillac (tradusă de Daniil Filippidis), iar manualul de morală al lui Veniamin din Lesbos, profesor la Academia din București, se bazează în parte pe texte din J.J. Rousseau⁴¹, completîndu-se astfel tradiționalele exegeze ale *Eticii nicomahice* sau ale discursurilor lui Isocrat. Amîndoi frații își însușesc bine limba greacă încît o vor utiliza cu ușurință, Iordache pentru a traduce din franceză în greacă, iar Dinicu pentru a traduce din grecește în românește mai multe opere moral-didactice și — poate — pentru a-și nota primele impresii ale călătoriei sale în Occident.

³⁸ C. Dinu, *Nicolae Goleșcu zis „Deli-Aga” și familia sa*, în *Studii și comunicări...*, vol. cit., p. 27.

³⁹ V. Novac, *Viața și activitatea lui Iordache și Dinicu Goleșcu*, ms., p. 27.

⁴⁰ Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 217.

⁴¹ *Eadem*, p. 167.

Dacă e sigur că Iordache știa bine și franțuzește, pentru că avem traducerile lui, asupra lui Dinicu părerile sînt împărțite. Din faptul că el utilizează o culegere de istorioare morale a lui Henri Lemaire — după propria sa mărturisire, în *Adunare de pilde* — în traducerea grecească a ginerei lui său Al. Racoviță, s-a presupus că n-o știa deloc: „nu pare a cunoaște această limbă” zice Călinescu, iar P. V. Haneș, care îi atribuie traducerea cărții lui Thornton *Starea de acum... a prințipaturilor Valahiei și a Moldaviei*, apărută anonim la Buda în 1826, îl creditează cu o cunoaștere aproximativă a limbii, „C. Golescu nu știa bine franțuzește, nici să vorbească, nici să scrie” ; pe de altă parte, un cercetător care a publicat recent două misive ale cărturarului român adresate profesorului munchenez Tiersch, într-o franceză impecabilă, vede în acestea dovada faptului că Golescu era „un bun cunoscător al limbii franceze”, deși ele nu pot fi autografe. Bazată doar pe elemente izolate, discuția nu poate duce la vreo concluzie. În primul rînd, mențiunea lui Golescu din introducerea *Adunării de pilde* nu este o dovadă că el n-ar fi putut folosi originalul francez, ci doar că nu l-a folosit, neavîndu-l poate la îndemînă. Nu avem nici o indicație că Racoviță ar fi tradus cartea lui Lemaire în neogreacă doar pentru a-i oferi lui Dinicu Golescu un text brut, de peste trei sute de pagini, de unde acesta să-și extragă numai părțile trebuincioase lui, mai puțin de o sută de pagini în total; dimpotrivă, un efort de asemenea întindere lasă să bănuim că ginerele lui Golescu urmărea să publice traducerea pe cont propriu. Nereușind — între alte cauze, este foarte posibil că Dinicu Golescu nu ținea să subvenționeze chiar în cadrul familiei o publicație grecească — traducerea va fi utilizată de acesta pentru a completa o lucrare deja schițată în liniile ei generale. În al doilea rînd, Dinicu Golescu mai traduce — tot după un original francez cum s-a presupus⁴² — și culegerea de tratate ruso-turce privitoare la Țările Românești. Dacă n-ar fi știut deloc franțuzește, era și aici obligat să recurgă la un intermediar și ce l-ar fi putut opri să-l anunțe și de această dată, cum făcuse cu precedentă sa publicație ? Dar chiar faptul că el utilizează în opera sa expresii și cuvinte care sînt un calc după franceză (acel „muiere cu bună viețuire”, care, într-un șir cu *dohtor*, *gerah* și *spițer* nu poate însemna decît *moașă*, calchiat după „sage-femme”) arată, tocmai prin neîndemînarea lor, că sînt produse de Dinicu Golescu ad hoc, în funcție de necesități și de posibilitățile sale ; el explică în *Adunare de pilde* pe „surghiun” prin „exil în limba franțozească...” etc., utilizează unele neologisme într-o formă care exclude alt etimon decît cel francez (*cazernă*, *panswn*)

⁴² De către G. Bengescu, *Les Golesco*, Paris, 1922, p. 148.

și-l mai găsim în 1814 printre subscriitorii gramaticii franceze a lui St. Partzulla. Heliade Rădulescu ne informează de altfel că cei trei fii ai banului Radu Golescu „aveau învățătură de limbile elenă, latină, italiană și franceză”. Nu este imposibil, într-adevăr, ca Dinicu Golescu să fi posedat într-o măsură oarecare și italiana, dat fiind numărul relativ ridicat de italianisme din scrierile sale.

Despre cariera politică a lui Dinicu Golescu avem puține date, și nu toate sigure. S-a presupus de pildă că, foarte tânăr fiind, în 1802 sau chiar în 1800, el ar fi fost însărcinat cu o importantă misiune secretă în Apus, trimis să-l regăsească pe logofătul Dudescu, vărul său, purtător al unui memoriu către Napoleon în numele boierimii anti-otomane din Țara Românească. Din relatarea tîrzie a lui Ion Ghica se știe că, pe la începutul secolului (pentru că se pomenește ca un fapt recent ridicarea și apoi dispariția fără urme a lui Alecu Văcărescu, care survine în toamna anului 1799), un grup de mari boieri hotărăște să facă apel la tînărul consul al republicii franceze pentru a căpăta sprijinul necesar emancipării țării de sub turci și mai ales de greci: „Trebuie cu orice preț să scăpăm țara de necazurile care au dat peste dînsa, să o cotorosim de lăcustele din Fanar care nu se mai satură. Ne-am chibzuit în tot felul și iată ce am hotărît. Să se ducă vornicul Dudescu cu o hîrtie din partea țării către Bonaparte ...” Și într-adevăr, Dudescu își amănetază moșiile pentru a face rost de bani lichizi și pleacă spre Paris, de unde însă nu mai dă nici un semn boierilor neliniștiți, rămași acasă. Ei ar fi hotărît atunci să trimită un alt emisar pe urma primului și l-ar fi ales pe un tînăr Golescu, zice mai tîrziu Dimitrie I. Ghica, fiul memorialistului, probabil pe baza aceluiași informații și amintiri de familie: „Une nouvelle tentative fut cependant faite: un jeune homme, nommé Golesco, fut envoyé à son tour pour tâcher de retrouver Dudesco et de savoir les intentions du gouvernement français... Cette fois, le succès couronna l'entreprise et les lettres de Golesco vinrent relever l'espoir des boyards...”⁴³ S-a presupus că mai multe vizite ale unor emisari francezi care au urmat au fost consecința acestei ambasade secrete, dar nici o dovadă documentară certificînd realitatea acestui demers n-a fost găsită, cum nici măcar pentru prezența lui Dudescu la Paris, despre care s-a păstrat doar, în familie, legenda unor cheltuieli nebunești. Fastul strălucitor care înconjura deplasările vornicului Constantin Dudescu și prodigalitățile sale cu diferite prilejuri sînt confirmate, între altele, de amintirile unui diplomat franco-rus întîlnit

⁴³ D. J. Ghica, *La France et les Principautés danubiennes de 1789 à 1815*, Paris, 1896, p. 30.

pe drum prin 1813, Auguste de Lagarde, dar ele se referă la o călătorie la Viena, nu la Paris ; nici măcar o mărturie indirectă nu vine să sprijine însă aserțiunea biografului lui Dudescu, care crede că acel tânăr trimis în urma emisarului dintîi „nu poate fi altul decît Constantin (Dinicu) Golescu... care făcea acum, poate, primul său voiaj la Paris”⁴⁴. Nu numai că el nu amintește acest presupus voiaj al său în *Însemnare a călătoriei mele*, cum face pentru vizitele anterioare la Sibiu, în timpul refugiului de teama pazvangiilor, sau în Rusia, călătorie tot atît de confidențială ca și aceea în capitala Franței (unde nu avem, de altfel, nici cea mai mică indicație că ar fi ajuns vreodată), dar chiar situația sa de familie pare să excludă însăși posibilitatea unei asemenea aventuri în acea perioadă. Ca fiu preferat al banului Radu Golescu — care l-a cunoscut „mai cu multă dorire spre mine” cum zice acesta în diata din 1815, lăsîndu-i grija pomenirii sale odată cu domeniul titular al Goleștilor — este foarte probabil că el nu s-a emancipat decît tîrziu de tutela părintelui său, pe lîngă care a rămas, se pare, mult după ce frații săi își obținuseră o situație independentă. Îi vom găsi astfel împreună la Brașov, în 1802, fugiți din țară din cauza incursiunilor bandelor lui Pasvan-Oglu, de unde Radu Golescu semnează diferite memorii către țar. Ar fi putut pleca Dinicu Golescu într-o atît de lungă și periculoasă misiune — periculoasă mai ales pentru familia care rămînea — fără știrea și aprobarea tatălui său, care nu e amintit de Ghica în grupul boierilor aflați în acea conspirație? Este cu totul improbabil și legenda călătoriei sale la Paris nu pare a se sprijini deocamdată decît pe reputația sa de călător european, mult ulterioară.

Intrarea lui Dinicu Golescu în slujbe se produce abia după anul 1804, cînd revine împreună cu tatăl său din Transilvania, poate chiar cîțiva ani mai tîrziu, pentru că abia în 1808, la 24 iunie, îl găsim menționat într-un document oficial; el semnează acum ca ispravnic al județului Muscel o înștiințare către judecătorii cetății Brașovului despre tîlhăria comisă asupra birăului din satul Perșoiu⁴⁵. Era prima sa funcție oficială, aceeași cu care începuse cîțiva ani mai devreme și fratele său Nicolae, așa cum chiar el își amintea în *Însemnare a călătoriei mele* vorbind de cutremurul care l-a apucat „cînd m-am orînduit întîiaș dată ispravnic și am văzut pe sameș și pe condicariu viind cu sinurile pline de hîrtii, pe care toate eram dator să le văz, să le judec și să le întăresc cu iscălitura mea...” Îl vom mai găsi menționat ca ispravnic al județului Argeș, cu rangul boieresc de stolnic, la 21

⁴⁴ Al. Alexianu, *Un bucureștean de altădată: risipitorul logofăt Dudescu*, Roma, [f.a.], p. 100—101.

⁴⁵ *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov*, vol. II, București, 1975, p. 217—218.

martie 1811, într-o scrisoare a Divanului domnesc către generalul Städter, la Sibiu; semnată, între alții, și pe Radu Golescu, misiva arăta că Dinicu Golescu „văzînd între locuitorii aceluia județ lipsă de bucate și chibzuindu-să neconținut de cînd s-au orînduit ispravnic ca să-i ajute... au hotărît, pentru că să le facă bine, după datoriia dregătoriei de ispravnic și după datoriia omenirii, ca să ostenească să cumpere însuș făină și porumb din Transilvania... numai pentru facerea de bine a lăcuitorilor și nu pritindirisește nici un cîștig”, cerînd cuvenita „voie să facă urmare”⁴⁶. Tot ca stolnic este menționat în 1812, în enciclopedia pedagogică a fostului său profesor Ștefan Comitas, tipărită la Viena probabil cu contribuția sa materială, iar în 1814, în lista prenumeranților gramaticii franceze a lui Partzulla este trecut ca agă. Abia după moartea tatălui său îl vom găsi pe o treaptă superioară, vel-logofăt de Țara de Jos, semnînd împreună cu Divanul diferite acte, la 12 septembrie 1819, la 5 decembrie ș.a.⁴⁷, făcînd parte, după toate aparențele, dintre persoanele influente la curtea lui Alexandru Suțu, căci un pamflet contemporan — pe care îl cunoaștem numai în traducerea germană a agentului austriac la București — atribuie alegerea lui Ilarion în scaunul episcopal al Argeșului, în noiembrie 1820, intrigilor consulatului rusesc, vornicului Samurcaș și „celor doi infami frați Golești”, desigur Iordache și Dinicu⁴⁸.

Este neîndoielnic că Dinicu Golescu, așa cum o arată scrisoarea din 1811 citată mai sus și împotriva propriilor incriminări din *Însemnare a călătoriei mele* („căci și eu... n-am conținut luînd dări nepravilnicite” etc.), care au probabil un rol retoric și diplomatic, a făcut de la început parte dintre boierii de tendințe liberale, dintre cei care au înțeles că viitorul țării este indisolubil legat de reforma politică și administrativă și în primul rînd de îmbunătățirea soartei țaranului. Cu toate reticențele datorate educației și poziției sale sociale, el nu putea face parte decît dintre simpatizanții unei mișcări destinate să rupă lanțurile unei opresiuni economice de care suferea toată țara și în primul rînd clăcașul. După o perioadă de rezervă, comună mai multor boieri, el va milita se pare în favoarea unei înțelegeri cu Tudor Vladimirescu, fiind — după relatarea unui observator bine informat al evenimentelor — cel care îi iese înainte la marginea Bucureștilor, „îmbrăcat în haine de arnăut... trimis din partea tuturor boierilor să ureze lui Tudor bun sos și să-i ceară să ocupe cît mai repede Bucureștii”,

⁴⁶ I. Cojocaru, op. cit., p. 102 — 103.

⁴⁷ V. A. Urechea, *Istoria românilor. Ultimii domni fanarioți*, București, 1898, p. 97, 227 ș.a.

⁴⁸ *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. I, p. 187.

desigur de frica eteriștilor care speriaseră lumea prin jafurile și excesele făcute în Moldova. Cu acest prilej, Dinicu Golescu ar fi înmînat lui Tudor o „carte de adeverire” în care semnatarii recunoșteau că „pornirea d-lui slugerului Tudor Vladimirescu nu este rea și vătămătoare, nici în parte fiecăruia, nici patriei, ci folositoare și izbăvitoare și norodului spre ușurință...”⁴⁹ Între semnatarii actului figurează și Dinicu Golescu care, la scurtă vreme după aceea, datorită probabil dezavuării mișcării de către marile puteri⁵⁰, pleacă și el la Brașov, împreună cu cea mai mare parte a boierilor rămași în Capitală; la 2 aprilie este menționat în catastiful poștei mergînd spre Cîmpina⁵¹.

O coerență deplină a poziției lui Dinicu Golescu față de revoluție este greu de găsit și probabil că ne lipsesc documentele care ar putea-o dezvălui. În orice caz, el nu este un adversar al mișcării, așa cum s-a pretins⁵², ba chiar, atîta vreme cît aceasta păstra șanse de reușită, cît nu coalizase împotriva ei marile puteri învecinate -căcilogofătul este totuși un realist în politică — el o sprijină în felul său. Faptul că Ilarion al Argeșului, la a cărui alegere am văzut că pusese un cuvînt greu, este un intim al lui Tudor, ne oferă o indicație asupra poziției sale generale ; o l t ă indicație poate fi găsită în opinia contemporanilor, care văd în el pe unul din „propaganții” mișcării, și încă una este în faptul că în 1826 este implicat, prin piteșteanul Toma Brătianu

în încercarea de reînviere a mișcării lui Tudor, pe care o pornesc -cu subsidiile a căror proveniență n-a putut fi stabilită — foștii căpitani de panduri Simion Mehedințeanu și Gh. Cuțui⁵³. Dar cea mai importantă confirmare a poziției lui față de revoluția lui Tudor Vladimirescu trebuie căutată nu în acte, ci în texte; dacă referirea din prospectul școlii de la Golești la „vremea cunoscutelor întîmplate răzvrătiri, care au pricinuit toate feliurimile de pagube și stricăciuni” trebuie interpretată ca o desolidarizare tîrzie dar necesară față de un eveniment compromițător, numeroasele pasaje din *Însemnare a călătoriei mele* în care protestează împotriva soartei țaranului arată un punct de plecare comun cu acțiunea lui Tudor; mijloacele preconizate sînt diferite, dar scopul ultim era același.

⁴⁹ Relatarea lui I. P. Liprandi, în *Răscoala din 1821*, vol. V (izvoare narrative), București, 1962, p. 277. Faptul e confirmat de o însemnare contemporană, cf. *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, 1967, p. 527.

⁵⁰ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, 1971, p. 324 și urm.

⁵¹ Emil Vîrtosu, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932, p. 74.

⁵² A. Oțetea, *op. cit.*, p. 374.

⁵³ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 347.

La Braşov, Dinicu Golescu ia parte la toate acţiunile grupului de boieri refugiaţi: semnează memoriul către ţar din 12 iulie 1821, prin care protestează împotriva atrocităţilor ocupanţilor otomani⁵⁴, scrisoarea către Pini din 14 august 1822⁵⁵, precum şi aceea din octombrie 1822 către noul domn Grigore Ghica, prin care boierii cer ajutorul lui bănesc pentru a se putea întoarce în ţară⁵⁶, desigur un mijloc de amânare a revenirii lor într-un loc încă nesigur. Dinicu Golescu nici nu va reveni în ţară cu grupul principal al refugiaţilor, ci pleacă acum, la sfârşitul anului 1822 sau la începutul anului 1823, în Rusia, împreună cu alţi boieri, după cum îl informa agentul diplomatic austriac Kreuchely pe superiorul său: „Parmi ces boyars qui doivent être passés de la Transylvanie en Russie on compte M. Taniko (Dinicu — *n.n.*) de Golesco et M. Aleko Philippesco, dit Vulpe...”⁵⁷ Acum, în această călătorie va fi văzut el bisericile ruseşti, despre care zice în *Însemnare a călătoriei mele* că „cine au văzut bisericile Rosiii poate numai pentru Roma va vorbi”. Despre acest drum ignorăm totul, de la durata şi itinerarul propriu-zis, pînă la scopul şi rezultatele concrete obţinute de cel care era, fără îndoială, numai purtătorul de cuvînt al unui grup mai important. Tot ce se poate bănui este că demersul avea o legătură cu mai vechea cerere a boierilor refugiaţi la Braşov pentru o implicare mai adîncă a Rusiei în afacerile ţării cu scopul de a o proteja de represiunea otomană, teribilă după mărturisirile contemporanilor, tinzînd după toate probabilităţile către o treptată dar deplină scoatere a ei de sub autoritatea Porţii; acest demers ar justifica şi atitudinea binevoitoare a autorităţilor ruseşti faţă de Dinicu Golescu după ocuparea ţării, în timpul războiului ruso-turc din 1828, datorită căreia el obţine, între altele, autorizaţia de apariţie a gazetei lui Heliade, *Curierul românesc* („veniră muscalii de cari era bine văzut C. Golescul” zice acesta în *Echilibru între antiteze*).

După cum arată Heliade Rădulescu cu mulţi ani mai tîrziu, „în emigrarea boierilor în Braşov, unii dintre dînşii formară o societate nouă, secretă, şi capii şi fondatorii ei fură: Nicolae Văcărescu, tatăl Mariei doamnei Bibescu, socrul acestuia, Grigore Băleanu, şi Constantin Cîmpineanu; afiliaţi pe lîngă această societate fură Ilarion al Argeşului, Constantin Golescu, I. Cîmpineanu, Emanuil Băleanu, Emanuil Florescu, R. Voinescul şi, pare-mi-se, şi bătrînul Giani. Cei mai bătrîni cunoştea secretele politice, cei mai tineri, sau cei mai neîncercaţi încă era invitaţi spre traduceri de cărţi din limba elenică, mai

⁵⁴ *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 229.

⁵⁵ *Idem*, vol. III, p. 133.

⁵⁶ E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 167 — 169.

⁵⁷ *Hurmuzaki*, vol. X, p. 211.

familiară pe atunci, și spre formarea unui dicționar român. Spre aceasta lucrase deja mai dinainte George Golescu, cum și la o gramatică română”⁵⁵. Activitatea acestui grup de boieri luminați și patrioți, urmată de restaurarea domniilor pămîntene și perspectivele pe care aceasta le deschidea în fața țării, creează premisele favorabile pentru reluarea unor inițiative culturale mai vechi, cum era de pildă redeschiderea școlii de la Golești. În „înștiințarea” publicată, la începutul anului 1826 probabil, Dinicu Golescu adaugă acestora „cea puțină călătorie ce am făcut în țări streine” (e vorba de primele sale două călătorii), precum și „cuvintele cele povățuitoare” ale lui Eufrosin Poteca, toate acestea lămurindu-i care sînt „acelea mijloace prin care să face omul bun creștin, bun patriot, bun orășan, bun părinte, bun tovaroși în căsătorie și toată tinerimea cîștigă bunele năravuri”, adică „luminarea și deșteptarea ce să dobîndesc prin învățatură”. Hotărînd deci să reia ctitoria școlară a tatălui său, Dinicu Golescu nu se limitează deci la un simplu act de binefacere, ci are în vedere un program etic, în care instituția educațională, școala, este numai o componentă. Așa cum arată el mai departe în înștiințare, școala este principalul instrument de educație în sens moral, vizînd „îmbrățișarea virtutei”, dar și în scop social, pregătind membri folositori, ai societății, care să aibă „vrednicia economică”, adică să fie buni gospodari și buni agricultori în primul rînd, și chiar politic, pentru că el vorbește de „unirea, dreptatea”, de depărtarea jafurilor și de „această toată dezghinare care din zi în zi ne aduce la rea dărăpănare”. Mai mult decît din prospectul lui Dinicu Golescu vom afla despre conținutul învățămîntului propriu-zis, preconizat pentru școala de la Golești, din prospectul lui Aaron Florian, cel care va fi angajat aici și va preda efectiv pînă la desființarea școlii în 1830 ; din acesta reiese nu numai caracterul cuprinzător și orientarea națională a „programei” (căci se prevede un curs de istorie „despre începutul rumânilor” și altul de „gheografia Țării Rumânești”), ci și cel aplicat, inspirat din ideea pregătirii copiilor pentru viață, căci sînt preconizate de asemenea „povățuirile spre facerea cărților și a jalbelor”, iar în „cursul filosoficesc”, adică superior, materii ca geometria, fizica și „istoria firească”, adică științele naturale. Ideea lui Dinicu Golescu despre învățămînt are la bază o concepție democratică, el este destinat tuturor celor care nu au mijloace să-și trimită copiii în străinătate, ba chiar și țăranilor iobagi, „măcar și robi” cum se precizează în prospect. Potrivit orientării generale în iluminismul european, învăță-

⁵⁵ I. Heliade Rădulescu, *Echilibrul între antiteze*, București, 1859—1869, p. 77 și urm.

mîntul trebuie să cuprindă toți copiii, deci și fetele, așa cum s-a întîmplat la Golești. Ulterior, el va dezvolta această idee pornind de la rolul determinant al femeii în creșterea și formarea tinerelor generații, căci „muma este cel dintîi dascăl al nostru, de la dînsa începem a lua cele dintîi cunoștinți, în brațele ei începem a dejuceca binele din rău..., într-un cuvînt, drumul care ni-l apucăm într-această viață își are începutul de la cele dintîii și fragețe pasuri pe care drum muma ne îndreptează”⁵⁵. După același anunț asupra deschiderii școlii pentru fete la Belvedere, din care am citat, preconizat să se deschidă în 1830 pe proprietatea lui Dinicu Golescu din marginea Bucureștilor, învățămîntul tinerelor eleve trebuia să cuprindă și de această dată elemente practice de gospodărie, „cusuturi, croituri, economia casii”, care se vor preda „în toată această vreme de șase ani”, cît dura școlarizarea, alături de materii de cultură generală și de cele de utilitate socială ca „zugrăveala”, muzica și danșul. Față de „metoda mutuală aplicată la citire, scriere, aritmetică și dexteritățile cusutului”, tradusă în grecește după aceea a d-nei Chignon pentru uzul fetelor din familia Furnaraki în 1825 (ms. gr. 1013 la Biblioteca Acad.), față de ceea ce se considera deci necesar pe atunci pentru copilele unei familii dintr-o pătură socială mijlocie, proiectul lui Dinicu Golescu nu era numai mai bogat, ci arăta și o altă înțelegere, superioară, a problemei. Ea deschidea drumul către ideea de emancipare a femeii în societate așa cum o va expune și populariza peste cîțiva ani continuatorul pe atîtea planuri al operei lui Golescu, I. Heliade Rădulescu.

Nu știm cît de sistematică era, la început, concepția lui Dinicu Golescu despre educație și despre învățămînt în special, dar cu siguranță că era mai cuprinzătoare decît apare din lectura „prospectului” școlii din Golești. Înțelegînd probabil de timpuriu importanța educației, a școlii, așa cum apare ea în scrierile tipărite abia în 1826, Dinicu Golescu gîndise contribuția sa în acest domeniu pe un plan mai larg decît simpla ctitorie de școli, el fiind conștient de necesitatea înzestrării acestora cu materialul didactic elementar, în primul rînd cu manuale. *Adunarea de pilde*, prima carte pe care el o tipărește la Buda în 1826, primește aprobarea cenzurii la 18 mai și apare foarte repede, în vara aceluiaș an⁵⁶; coincidența momentului cu acela al redeschiderii școlii din Golești, anunțată pentru 1 mai, nu poate fi întîmplătoare și cele două acțiuni trebuie considerate împreună, ca părți ale unui program

⁵⁵ Cf. *Curierul românesc*, nr. 43, 10 aug. 1830, p. 171 — 172.

⁵⁶ La 26 august 1826, Gh. Mutzu, administratorul școlilor greco-valahe din Pesta, dăruia un exemplar al ei lui Gh. Economii (dedicație manuscrisă pe un exemplar din Biblioteca Facultății de filologie din București, fost în posesia lui Gr. Tocilescu).

care se va dezvălui — și probabil desăvârși — treptat. Contemporanii știau că *Adunarea de pilde* este un manual didactic, mai precis o carte de școală, pentru că în 1830, prin pana lui Heliade Rădulescu probabil, *Curierul românesc* scria: „D. marele logofăt C. Goleșcu a scris și dat la lumină cu cheltuiala sa o carte pentru cele dintâi învățături ale copiilor, în care să cuprind învățături, glume și fabule alese... care carte a împărțit-o în dar pe la școli, la copii”⁶¹. Adept al pedagogiei moderne, care recomanda învățătura progresivă, prin mijloace agreabile, admirator al scriitorului didactic german J. H. Campe, care trebuie să fie „acel numit părinte Cone” menționat în *Însemnare a călătoriei mele*, Dinicu Goleșcu se gândise probabil cu mult înainte de 1826 să pună la îndemîna copiilor o carte distractivă și instructivă în același timp, în care învățăturile și sfaturile practice să reiasă din textul unor istorioare, fabule și anecdote ușor de asimilat și memorat (avea dreptate căci Ispirescu, elev al unei școli mărunte din București înainte de 1840, citează în amintirile sale două maxime învățate la școală care, fără îndoială, provin de aici)⁶². Sistemul propriu-zis nu este nou pentru că asemenea cărți de „învățătură” sînt utilizate, la noi și aiurea, cu mult înainte, atît în învățămîntul tradițional, de moștenire bizantină, cît și în cel occidental (Erasm, Guevara ș.a.), iar în primele decenii ale secolului trecut, tipăriturile cu caracter similar sînt relativ numeroase, unele traduse (*Adunare de lucruri moralicești* și fabulele lui Obradovici traduse de D. Țichindeal, în 1808 și 1814, *Cărticica năravurilor bune* a lui Campe, tradusă în 1813, *Plutarhul nou* al lui Pierre Blanchard în 1819 ș.a.), altele scrise sau compilate de autori români: *Înțelepte învățături* de I. Tincovici în 1815, *Moralnice sentințe* de N. Horga Popovici etc. Ele nu preocupă numai pe oamenii de școală, în sensul îngust al termenului, pentru că foarte tînărul Costache Negruzzi încearcă și el în acest moment o traducere din *Moraliceștile haractiruri* ale lui Dimitrie Darvar, supranumit „Campe al grecilor”, rămasă în manuscris.

Nu numai traducerea, ci și alegerea și organizarea materialului îi aparține lui Dinicu Goleșcu în această primă publicație a sa, pentru a nu mai vorbi de notele adăugate în subsolul paginilor. Pildele și proverbele pe care el le selectează în prima parte a antologiei provin, în mare parte, din vechea culegere de maxime orientale *Pilde filosofoști*, tradusă după originalul francez al lui Antoine Galland pe

⁶¹ În *Curierul românesc*, 1830, nr. 81, p. 339—342.

⁶² Al. Dușu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p. 116, le identifică între cele din *Pilde filosofoști*; intermediarul din care le-a cunoscut Ispirescu nu poate fi însă decît cartea lui Goleșcu, căci reeditările tipăriturii lui Antim sînt mai vechi cu o jumătate de secol cel puțin și infinit mai rare.

vremea lui Brîncoveanu, întâi în italienește de Del Chiaro, apoi în grecește de Ioan Avramios — prietenul lui Radu Golescu — și de aici în românește de Antim Ivireanu, versiune tipărită la Tîrgoviște în 1713 și reeditată de mai multe ori pînă la începutul secolului al XIX-lea. Proveniența „orientală” a acestor pilde, care n-a fost de altfel niciodată studiată, nici deplin demonstrată, trebuie pusă în legătură cu reputația de înțelepciune a Orientului în epoca respectivă și nu cu aceea de exotism pe care i-o vor atribui romanticii, situație similară cu aceea a sfaturilor etice date de lordul Chesterfield fiului său, traduse și ele peste puțin, în 1835, de D. Jianu, fost elev al lui Heliade. Golescu alege din *Pildele filosoferi* mai puțin de o treime și le încadrează într-un complex mai larg de maxime cu proveniența cea mai diversă, de la părinții bisericii și scrierile de cult la filosofii antichității, după o idee morală și educațională care indică — pe cît e posibil într-un asemenea domeniu greu accesibil inovărilor — o concepție proprie. Ea se încadrează în ceea ce Emile Durkheim numește pedagogia realistă, care abandonează idealul abstract al desăvîșirii omului, caracteristic Renașterii, propunîndu-și să-l pregătească pentru viață, respectiv pentru activitățile practice care îl așteaptă. Desigur, asemenea tuturor celorlalte scrieri sau culegeri cu caracter didactic ale vremii, și „pildele” lui Dinicu Golescu propagă principiile morale de bază ale societății, respectul adevărului, cinstea, supunerea față de părinți și, în general, față de autoritatea naturală, dar adaugă acestora nuanțe care, prin recurență și formulare, marchează o etapă nouă, fie prin apelul la civism, la necesitatea respectării interesului social comun, fie printr-o nouă atitudine față de muncă, de activitatea productivă care este singurul izvor al abundenței materiale și al unei poziții sociale avantajoase; „Mai bine să aibi un meșteșug prin care să te hrănești decît să întinzi mîna cerînd milă”, „Lenevirea și somnul cel mult depărtează pe om de la dumnezeire și îi aduce și sărăcie”, „Omul cel cuminte nu să lenevește la muncă, căci simte cel dintr-însa folos”, „Cel mai drept cîștig este cel din muncă”. Nu poate fi întîmplătoare într-o asemenea culegere prezența unor pilde îndreptate împotriva fariseismului călugăresc, criticat și în *Însemnare a călătoriei*, precum „Cel ce zice că au fugit din lume îmbrăcîndu-se în haine negre și încă iubeste banii, tot în lume se află, și mai rău decît întîi”, „Postul cel adevărat este depărtarea de rele” sau „Cărnuri să mîncăm, iar pe fratele nostru nu”, cele care arată răspunderea stăpînului sau a conductorului față de supuși „Un stăpînitor ce petrece în odihnă și aleargă după dezmierdări și rabdă de a-și vedea norodul în ticăloșii, curînd va simți întunecimea cinstii lui” sau „Nu poate a să numi împărat fără de a avea norod, și cînd norodul este sărac, împăratul

este un nimic, căci ori o să socotească de nevrednic, ori că chiar el este hoțul norodului său”), cele lăudînd binefacerile învățaturii sau ale prieteniei, virtute — lăudată și de Conachi — asupra căreia Golescu revine nu numai cu comentarii adăugate pildei respective („Nici un lucru nu mîngîie pe oameni mai mult la întristarea lor decît a fi în ochi un bun și credincios prieten. Aceasta n-ar fi greșală de s-ar scrie și de o mie de ori”), ci și cu note speciale în subsol, în capitolele următoare, numind prietenia „acel sfînt sentiment” și arătînd că „este vrednic de a lua acest nume de prieten” numai acela „care stă de față pentru el”.

Remarcabil între atîtea îndemnuri, toate puse cu socoteală într-o selecție care-l reprezintă pe autor, este și cel care spune că „de nu te-au învățat părinții nici un meșteșug, aleargă la meșteșugul obștesc, îmbrățișează plugul și sapa”, dezvăluind o față mai puțin cercetată a pedagogiei sale sociale. Pusă în relație cu prezența textului lui Xenofon *Despre economie* în *Adunare de pilde*, această idee face cunoscut unul din punctele pozitive ale concepției lui Dinicu Golescu, constituită în mare parte, cum era și firesc în condițiile date, dintr-o critică a sistemului existent. În afara selecției de pilde și maxime din prima parte, *Adunarea de pilde* mai conține o selecție de fabule esopice, traduceri ale unor istorioare morale cu subiect antic sau modern (toate cele cuprinse în partea a treia a cărții sînt împrumutate din culegerea lui Henri Lemaire, *Les exemples célèbres ou nouveau choix de faits historiques et d'anecdotes...*, apărută la Paris într-o primă ediție în 1817) și din două traduceri complete ale unor scrieri antice: discursul către Dimonicos al lui pseudo-Isocrate și scrierea *Despre economie* a lui Xenofon. În timp însă ce textul atribuit lui Isocrate, cunoscut și citat și de Cantemir, este o operă familiară școlii grecești pînă în vremea lui Golescu, din care ne-au rămas numeroase manuscrise printre caietele de studiu ale elevilor de la Academia domnească (ms. gr. 636, 646, 657 ș.a. de la Biblioteca Academiei), și nu mai puțin învățămîntului occidental, căci găsim optsprezece ediții didactice, cu note, vocabular, indici ș.a. numai în Franța, tipărite între 1823 și 1856, textul lui Xenofon este practic ignorat în școala respectivă. Autorul face parte, desigur, dintre cei studiați aici, dar prin extrase din *Anabasis* și *Ciropedia*; nici o sursă nu indică *Despre economie* printre operele citite, traduse în neogreacă și comentate în școală, după cum cunoaștem o singură traducere neogreacă a sa — a lui Darvari, din 1796, care nu e însă originalul traducerii lui Golescu — semn indiscutabil al faptului că alegerea ei nu se datorează unei inerții didactice, ci reprezintă o opțiune conștientă. Cauza acesteia nu poate fi decît conținutul micului tratat, caracterul său de pledoarie rațională

pentru practicarea agriculturii și buna îngrijire a gospodăriei ca izvor de satisfacții materiale și spirituale pentru cetățean, și mijloc infailibil de propășire pentru patrie. Aluziv amintită încă în prospectul de la Golești („Toată grădina cu felurime de pometuri unde pot, după obicei, împreună cu dascălu, să să preumbe și să și lucreze pentru însănătoșirea trupului, avînd toate cîte sînt într-însa spre întrebuițarea lor...”), agricultura și economia domestică sînt văzute de Golescu, după toate aparențele, ca bază a vieții sănătoase și prospere a omului și a societății.

Dacă *Adunarea de pilde* este un manual ilustrat de morală practică, o carte adresată tineretului pentru a-l îndruma pe calea unei formări în spiritul virtuților fundamentale și al valorilor unei societăți active, principiile din care decurg aceste cerințe trebuiau fundamentate și explicate într-o operă de nivel superior, așa cum este prevăzut pe de altă parte și în planul de învățămînt al școlii din Golești, nu în prospectul general al lui Dinicu Golescu, ci în acela publicat tot atunci de Aaron Florian, respectiv în „cursul filosoficesc” unde urmau a se preda elemente de filosofie, metafizică „curată și aplicată” și morală. Această operă este cartea lui Neofit Vamva, tradusă de Golescu în 1827 sub titlul de *Elementuri de filosofie morală. . . tălmăcite în limba românească spre folosul tinerilor români*. Retorician și gramatic de tendințe arhaizante, prieten cu Corais, Vamvas — care și-a petrecut cîțiva ani buni la Paris, în epoca imperiului — este un gînditor raționalist, de esență iluministă. Cartea sa, publicată în 1818, făcînd toate concesiile necesare religiei și moralei oficiale, sprijinindu-se tot timpul pe autoritatea filosofilor antici, a lui Aristotel în primul rînd, și pe aceea a scripturii, nu este mai puțin un îndreptar iluminist, în care „întîia îndatorire a omului către sine” - cităm din traducerea lui Dinicu Golescu — este de a fi fericit, „a-și face fericirea lui cea duhovnicească și firească” și aceasta „stă în dreapta întrebuițare a cuvîntului, adecă în luminarea lui și în lucrarea virtuții” și care proclamă că „toți [oamenii] priviți firește și în parte sînt deopotrivă. Din această deopotrivire să naște slobozenia ce să zice firească, care va să zică că tot omul, privit firește în sineși, are în parte un drept individual deosebit al său, drept care nu spînzură din voia altuia”. Bazate pe ideea rousseauistă a contractului social, a îndatoririlor reciproce între membrii comunității umane, indiferent de treapta socială pe care se află, principiile cărții lui Vamvas sprijineau fie și indirect demersul lui Dinicu Golescu în domeniul reformelor instituționale. În afara expunerii cu caracter mai teoretic din prima parte a cărții, Vamvas ilustrează calitățile morale necesare omului drept și luminat printr-o serie de exemple oferite de istorie și de literatură ;

unele din acestea se suprapun celor existente în culegerea lui Lemaire și în alte antologii de acest tip, încît nu se poate ști dacă ele n-au fost extrase din cartea lui Vamvas și utilizate chiar în *Adunare de pilde*: pilda [417] care zice că „un stăpînitor, hotărînd de moarte pe un vinovat, au lăcrămat. Altul l-au întrebat pentru ce plînge. El au răspuns căci cît să cuvinea să hotărască după pravilă, atîta să și am milă de omenire” figurează și la Vamvas, în capitolul *Datorii către ceilalți*, istoria franciscanului care lasă zălog indienilor cordonul ordinului său, aflată și la Vamvas, și la Lemaire, și în partea a treia din *Adunare de pilde*, cea a lui „Denie”, ocîrmuitorul Messinei, care-și asumă răspunderea alianței cu Marius pentru a-și salva concetățenii, utilizată de asemenea în cele trei texte ș.a.m.d. Oricum, cele două cărți își dezvăluie și pe această cale fondul comun și continuitatea de principiu.

Cu toate că imaginea unui Golescu transformat radical de șocul călătoriei sale în Europa nu se poate susține — aceasta este mai degrabă o poză asumată diplomatic, pentru a face mai acceptabilă orgolioșilor săi cititori critica realităților din țară — este indiscutabil că periplusul său are o mare importanță atît pentru cristalizarea concepțiilor sale pedagogice, sociale și culturale, cît și pentru cariera sa de scriitor căci, înfrînat de „cunoștința micșorimii mele în științe”, el n-ar fi luat condeiul în mînă decît pentru a împărtăși nației sale cele văzute în străinătate și pentru a o determina să apuce pe calea progresului. O cercetare mai amănunțită, din unghiuri cît mai diverse, a „însemnării” sale nu este de aceea inutilă, începînd chiar cu elementara încercare de a disjunge între textul pe care îl cunoaștem și realitatea efectivă a călătoriilor făcute. Din descrierea acestora, care are aparența unei înregistrări cronologice ordonate, Dinicu Golescu ar fi făcut trei drumuri spre Apus: primul în 1824, cînd ajunge pînă în Italia, trecînd prin Buda, Viena, Triest și Milano, al doilea în 1825, cînd ar fi mers la băi, în Banat, și de aici la Pesta, și al treilea „în anul 1826, călătorind iarăși din Brașov spre Bavaria și Elveția”, cînd duce cu el pe cei patru băieți, dintre care doi rămîn la München și doi la Geneva. Prima dintre aceste călătorii este și cel mai amănunțit descrisă, pe aproximativ două treimi din întinderea cărții urmînd întocmai ruta obișnuită a diligentelor vremii, notată ca atare, cu distanțele și stațiile de poștă străbătute, din Brașov, prin Făgăraș, Avrig, Sibiu, Sas-Sebeș, Beligrad (Alba-Iulia), Turda, Cluj, Oradea, Pesta, Buda, Raab, Pressburg (Pojon), Viena (oraș asupra căruia stăruiește îndelung pentru că-l admiră, dar probabil și pentru că stă aici o lună încheiată), Graz, Triest, Veneția etc. pînă la Mantua, unde notează: „pînă întru acest oraș al Italiei mi-au fost călătoria de estim”, fără să mai relateze și drumul la întoarcere, cum va face

de altfel nici pentru celelalte două călătorii, în anii următori. Încercînd să determine și timpul aproximativ al trecerii călătorului prin fiecare din aceste localități, cititorul va observa cu oarecare surpriză că ceea ce părea o scurgere succesivă de detalii pe traseul linear al unor însemnări făcute în ordine cronologică este de fapt efectul unei elaborări ulterioare. Ajungînd, de pildă, la Pressburg, înainte de Viena, Dinicu Golescu notează: „Aciia am avut noroc de a vedea încoronăția a măririi sale împărătesii a împăratului Austriii Franțișc al doilea, ce s-au săvîrșit la anul 1825, septembrie 25...”, după care urmează, aparent cronologic, vizita la Viena, unde el ajunge însă vara, „cînd împăratul lipsea, și mai toți cei mari pe la băi și moșii, cum și neguțitorii așijderea, și nu puțini la Pojun, unde să făcea gătirea pentru încoronăția împărătesii”, adică pentru un eveniment petrecut și descris cu cîteva pagini înainte. El a fost deci la Viena vara, cînd toată lumea care putea pleca, plecase „pe la băi”; cînd vizitează însă Baden, localitate balneară la cîteva kilometri sud de Viena, notează că aici „să urmează o petrecere foarte veselă după cum am auzit, căci eu, cînd am fost, era vremea cam trecută”. Se înțelege că el a trecut prin Viena vara, la ducere, și s-a întors pe toamnă, cum rezultă și din notele despre Graz, la ieșirea din Austria, cînd era vremea secerișului, prin iulie, „iar cînd m-am întors, al ogorului”, prin septembrie, cînd ogorul se ară pentru semănăturile de toamnă. Autorul adună deci pe șirul progresiv al localităților vizitate la ducere reminiscențe și detalii care provin din momente diferite, atît la dus, cît și la întors. Mai mult, compararea cîtorva amănunte furnizate în diferite locuri în text duce la ipoteza că și ordinea călătoriilor ar putea fi intervertită de autor în descrierea sa, pentru că data notată de Dinicu Golescu la Pressburg este exactă: încoronarea împărătesii Charlotta a Austriei ca regină a Ungariei are loc într-adevăr la 25 septembrie 1825, două săptămîni după deschiderea dietei maghiare de la Pojon, ea fiind una din manifestările dorite de împăratul Francisc ca un semn al reconcilierii sale cu nobilimea maghiară, în cadrul unei operații politice mult mai largi și sinuoase, care se va încheia abia peste patru decenii, prin instituirea dualismului (de aici și fastul, și manifestările populare la care asistă călătorul român, fără să aibă de unde înțelege sensul lor mai adînc). Rezultă de aici că prima călătorie descrisă în carte ar fi în realitate cea de a doua, presupunere întărită și de indicația clară, spre sfîrșitul „însemnării”, unde Dinicu Golescu spune că „în anul 1824” a mers „la Cluj, Pesta și Mehadia”, adică a făcut călătoria care, după ordinea relatărilor din carte și întrucît e vorba de un drum care nu s-a mai repetat, părea să fi fost făcută în anul 1825.

În ceea ce privește călătoria din 1826, sînt motive să credem că Dinicu Golescu a făcut în acest an două drumuri în Apus, nu unul. O chitanță din 27 mai 1826, semnată de Alexandru Racoviță — gine-rele și administratorul averii lui Dinicu Golescu în timpul absențelor sale din țară — arată că acesta a încasat de la Hristodulo Papa, arendașul moșiei Golești, 362 icosari de hîrtie (ceva mai mult de 25 galbeni împărătești), bani „ce au fost trimiși cu diligența la Pesta”⁶³. Faptul că banii au fost trimiși la 27 mai iar viza cenzorului imperial pe prima dintre cărțile tipărite de Golescu în acest an, *Adunare de pilde*, este din 18 mai, ne face să bănuim că el se afla acum la Pesta, ocupat cu treburile legate de intrarea cărții sale sub teascuri, pentru care trebuiau în primul rînd bani. Călătoria propriu-zisă în Apus, cînd își va duce cei patru fii la școlile din München și Geneva, nu poate începe înainte de 4/16 august 1826, cînd fostul și viitorul mare logofăt semnează la Brașov o poliță pentru considerabila sumă de 504 galbeni⁶⁴. Documentul arată că starea materială a călătorului nu era deosebit de înfloritoare, el trebuind să amanezeze trei moșii, Ștefăneștii, Priboienii și Coțeștii, pentru a încropi banii necesari drumului; condițiile favorabile ale împrumutului, acordat fără dobîndă de bancherul Belisarie Pavlidi din Brașov, se datorează probabil faptului că acesta era un vechi cunoscut al logofătului, dinainte de 1821, cînd bancherul părăsește Bucureștii de frica Eteriei și se stabilește în orașul de sub Tîmpa. Călătoria nu este însă încheiată în momentul cînd autorul depune manuscrisul cărții sale la tipografia din Buda, căci viza cenzorului G. Petrovici, pe contrapagina foii de titlu, este din 2 septembrie 1826, iar în text se notează prezența autoului la München în luna octombrie, cînd au loc expoziția și întrecerile agricultorilor locali, iar în noiembrie se găsea încă pe drum, la Viena („acuma, în 20 noiemvr., cînd mă aflu iarăși la Viena”). Abia după această dată trebuie să-și fi încheiat el descrierea celei de a treia călătorii, pe care o va depune probabil la tipografia din Buda cel mai devreme în decembrie, prevalîndu-se de viza anterioară acordată cărții în întregul ei, și care se afla, după toate probabilitățile, deja sub tipar. Această primă parte se încheia, putem presupune, cu lunga „cuvîntare deosebită” de după mențiunea călătoriei în Banat și cu pledoaria pentru participarea tuturor la activitățile obștești în folosul patriei, căci „în fericirea obștii ne vom găsi fieșcare în parte și pre a sa” (p. 176 din ediția prin-

⁶³ Arhivele Statului București, Documente istorice, pac. MDCCCLVIII, f. 42.

⁶⁴ *Idem*, f. 43. O traducere a acestui interesant document grecesc, datorată lui M. Caratașu, se află în *Manuscriptum*, nr. 2, 1989.

ceps), avînd un evident aspect conclusiv. Redactată pe baza unor note inițiale, prima parte a descrierii este un text elaborat, gîndit retoric, cu o arhitectonică anumită destinată să pledeze pentru o cauză ale cărei ultime consecințe sînt cu abilitate ascunse de ochii celor prea temători de mișcare și de progres. Partea care urmează pare oarecum diferită, mai directă, unele mențiuni de aici sînt mai fugare, enumerative, față de cele dinainte (tablourile văzute la pinacoteca din München de pildă, față de cele de la Viena), apar unele repetări, între ele cea mai semnificativă fiind tocmai încheierea, care reia aproape identic fraza citată de noi mai sus: „căci în obșteasca fericire va găsi fieșcare și pe a sa, iar în parte numai străduindu-ne, avem destule pilde...”

Fiind în cea mai mare parte o elaborare ulterioară, un text gîndit, redactat pe baza însemnărilor fugare de pe drum, ideea că „Dinicu Golescu a scris *Însemnare a călătoriei mele în grecește*”⁶⁵ trebuie exclusă cu desăvîrșire. Bazată pe cunoscuta afirmație a autorului că a trebuit să abandoneze încercarea de a nota cele văzute „în limba națională” și să le consemneze în grecește „căci foarte des întîmpinam vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba națională”, interpretarea este excesivă, dincolo de ceea ce permite textul. Este foarte posibil ca Dinicu Golescu să fi utilizat limba greacă pentru notele fugare care i-au folosit ulterior la redactarea cărții, așa cum o cunoaștem astăzi, dar cartea n-a fost redactată pe drum și cu siguranță nici în grecește. Mai mult, textul nu lasă să transpară nici o urmă a însemnărilor inițiale grecești și în general comportă foarte puține grecisme într-o epocă în care acestea erau într-adevăr familiare păturii culte. Înseși exemplele pe care le dă autorul în pasajul citat, de lucruri „ce nu le avem numite în limba națională”, nu sînt desemnate prin termeni grecești, ci turcești (*şadirvanul*, care pătrunsesese însă și în neogreaca timpului și putea fi preluat de aici de autor) și romanice: *statue* și *cascade*, ambele de origine latină. În general vorbind, față de puținele grecisme întîlnite în text și limitate la domenii specifice, al comestibilelor de exemplu, care nu prea implicau „vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba națională” cum era puzderia de pești de pe piața Triestului, numărul neologismelor romanice este covîrșitor și se repartizează pe o arie mult mai largă, numind în orice caz, mai mult decît cuvintele grecești, lucruri și realități noi: *alee, bal, bursa, cavalerie, casernă, clup, a comuni, dux, forma(lisi), galanlom, galerie, jalogii, invalid, losterie, medaluri, monetă, orangerie, populație, porto-franco, postament, soțietă, statuă, vapor, vestă* și altele, printre

⁶⁵ Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1972, p. 276.

care atât de discutatul cuvînt „romantic”, în forma obișnuită a timpului, adică *romanticesc*. Această situație ne duce mai departe și justifică o altă întrebare: nu cumva Dinicu Golescu utilizează și în această împrejurare convenția pe care, într-o ocazie cu totul similară, o folosește pentru a critica teatrul german din București și a pleda pentru teatrul în limba națională? Schema și însăși retorica anecdotei sînt aceleași: autorul este întreat de tovarășii săi de drum în ce limbă scrie (întrebare absurdă de fapt, care presupune de la început că aceștia știau că el nu scrie în românește) așa cum „englezul” îl întreba „de știe tot acest neam limba nemțească”, el se rușinează și-și expune dilema în fața cititorului, pe care și-l aliază astfel, urmînd o largă pledoarie despre necesitatea traducerilor, a progresului în general, așa cum dincolo găsim o pledoarie în favoarea teatrului „întemeiat întîi pentru națiunea lui”. Am văzut că în acea împrejurare, întîlnirea cu „englezul” este, după toate probabilitățile, un procedeu convențional pentru a introduce o critică indirectă la adresa boierilor liberali și cultivați, cei pe a căror audiență conta cartea sa; nu este cumva aceeași situație și în ceea ce privește însemnările sale, pe care pretinde că le face în grecește pentru a putea osîndi acest obicei dăunător dezvoltării limbii noastre, tot așa cum făcuse și cu pretențiile sale „luări nepravilnicite” din tinerețe? Utilizarea acestui artificiu în mai multe cazuri ne îndreptățește să o presupunem cel puțin.

Adoptînd pentru scrierea sa forma inofensivă a unui jurnal, Dinicu Golescu nu exclude numai organizarea sistematică a observațiilor sale, ci și dezvoltarea directă a programului subiacent; existent într-o formă mai precis conturată doar în domeniul moral și cultural, acesta își dezvoltă consecințele pe plan social abia prin confruntarea principiilor generale cu realitățile din țările străbătute. Observațiile, criticile și propunerile implicate în descrierea călătoriei sînt risipite pe tot parcursul cărții, disimulate fie sub forma conversației cu un străin, tovarăș de drum întîmplător care pune întrebările cele mai nimerite pentru a da autorului prilej să-și dezvoltă ideile, fie sub aceea a elogiului unor stări de lucruri din a căror comparație cu cele de acasă să reiasă cu claritate superioritatea primelor. Nu lipsesc însă nici pledoariile deschise, pasajele patetice în care autorul ia direct cuvîntul pentru a apela nu numai la rațiunea, mîndria națională sau chiar la interesul cititorului, ci și la sentimentele sale omenești, semn al unei noi orientări, care pune afectivitatea pe un plan comparabil cu raționalitatea mecanicii sociale. Cartea lui Dinicu Golescu are deci o structură retorică complexă, în care diferite tipuri de procedee — aluzia, exemplul, convenția unor structuri literare consacrate precum „străinul” sau „mărturisirea păcătosului pocăit” — sînt tot atîtea mijloace persuasive care converg în aceeași direcție. Din acest punct

de vedere, „însemnarea” poate fi considerată ca o mică utopie expusă sub forma unei călătorii nu într-o țară cu totul inventată, ci într-una din care se rețin numai elementele necesare formării unui model utopic : societatea civilizată și activă al cărei exemplu Goleșcu îl propune compatrioților săi. Inversînd raportul dintre ceea ce știa și ceea ce descoperă, așa cum de altfel s-a mai remarcat „, autorul se instalează în „utopia” lui ca într-un spațiu al firescului, aruncînd asupra stărilor de lucruri de acasă — situația țaranului, incuria administrativă, corupția, arhaitatea vieții economice — o privire îngrozită ca asupra unei rezervații teratologice, acum descoperită în oglinda luminoasă a „Evropei”. Este singurul punct în care cartea sa poate fi comparată cu aceea mai veche a lui Radișcev (asemănări mai substanțiale pot fi stabilite cu Karamzin însă) și cel principal în care se deosebește de toate celelalte descrieri ale călătoriilor unor compatrioți, mai vechi și mai noi. Într-o lungă perioadă începînd cu călătoria lui Vartolomei Măzăreanu la Moscova sau cu aceea a lui Barbu Știrbei la Karlsbad, în 1796—1797, care notează doar balurile, mesele („am mîncat, am băut, am fost la joc pînă s-au sfîrșit”) sau cunoștințele simandicoase („aici sînt mai mulți de opt sute prinți și prințese : am și făcut prieteșug cu mai toți”) și terminînd cu cea a rafinatului Nicolae Suțu în Apus, în 1839, Dinicu Goleșcu este singurul care vede în transparența imaginilor de călătorie profilul viitor al țării, care caută și vede, în lungile drumuri ale inițierii sale, numai acele detalii utile planului său de reformă și de reînnoire a structurilor patriei la diferite nivele : cultural, economic, social. Urmărind mirajul unei lumi mai bune, cum romanticii vor căuta „sînta cetate” a iluziilor lor, Dinicu Goleșcu scrie totodată romanul formării unei conștiințe ; de la admiratorul copiilor din Brașov, care învață „cum să-ș păzească datoriia către Dumnezeu, cum să să poarte cătră părinții lor” și pînă la spiritul matur, care condamnă faptul că trimitem materia primă în loc s-o prelucrăm în țară, „exportarisind moneda” spre miazănoapte, prin neguțătorii care aduc marfă de lux de la Leipzig și Paris, și spre miazăzi, „prin arende domniilor”, asistăm nu numai la procesul unui mod de viață, ci și la maturizarea treptată a „autorului”, alter-ego persuasiv al cititorului purtat cu finețe și îndemînarea unui politician consumat prin etapele unei conversiuni prin care el, Dinicu Goleșcu, fiul banului Radu Goleșcu — ctitor al școlii de la Golești și proprietar al unei manufacturi de sticlă cu meșteri nemți înainte de începutul secolului — trecuse de mult.

Dinicu Goleșcu este un scriitor de esență iluministă, fără îndoială, dar nu pentru că — sau nu în primul rînd pentru că — el îmbracă

⁶⁶ Mircea Iorgulescu, *Firescul ca excepție*, București, 1979, p. 28.

în forme literare o gândire socială tipic iluministă, ci întrucît această meditație asupra societății se exprimă printr-o convenție literară de tip iluminist. Secolul al XVIII-lea european descoperise posibilitatea de a discuta chestiunile politice într-o formă ficțională, mai accesibilă și mai concretă decît utopia platonice: romanul filosofic. Grefat pe substanța unei dezbateri care preocupă pături tot mai largi ale societății, romanul filosofic al secolului luminilor extinde și împinge pe primul plan două trăsături destinate tocmai să elimine uscăciunea și generalitatea abstractă a discuției, marcînd decisiv literatura epocii: el presupune implicarea meditației în concretul unei situații umane, „dramatizarea” dezbaterii ideologice prin plasarea ei într-un cadru și într-un mediu social individualizat, și utilizarea unei forme literare descriptiv-obiective, tinzînd să ducă la fuzionarea nivelului conceptual cu cel realist: scrisoarea (romanul epistolar) sau descrierea de călătorie. Între *Însemnare a călătoriei mele* și *Scrisorile persane* deosebirea nu este de procedeu, ci de semn, de cheie a înțelegerii sale: dacă Goleșcu călătorește ingenuu într-un peisaj care-l încîntă și din elementele căruia își construiește o utopie „realistă”, Rica și Usbek traversează o lume doar aparent necunoscută, ale cărei fundamente le destabilizează printr-o privire insidios naivă, utopia lor constituindu-se într-un plan secund, printr-o proiecție negativă. Deliberarea alegerii acestei forme literare de către Goleșcu nu trebuie exclusă căci, în pofida declarațiilor sale de modestie („nu aș îndrăzni niciodată să apuc condeii...”), el nu pare un scriitor fără experiență, deși dovezile directe lipsesc; fostul său profesor St. Commitas vorbise însă, în prefața „enciclopediei” sale didactice, de cei doi frați Golești nu numai ca de doi „iubitori ai muzelor”, ci și ca de doi „capabili slujitori” ai lor (καί τῶν Μουσῶν υπέρπροντες ἄξιοι).

Ca document ideologic, redactată în aceeași epocă cu celelalte scrieri ale sale, sub impulsul aceluiași idei, *Însemnare a călătoriei mele* trebuie judecată și înțeleasă în perspectiva întregului, așa cum se și cuvine cu un corp de doctrină, primul cu un caracter atît de cuprinzător în cultura noastră. Modalitățile de expunere și chiar scopul imediat urmărit în fiecare din aceste scrieri sînt, desigur, diferite: *Adunarea, de pilde* este un breviar moral care propune un tip uman ca ideal, cu rol formativ, pedagogic, „prospectul” școlii din Golești este un program cultural și educațional practic, iar „însemnarea” este încercarea de materializare a tuturor acestor principii într-un model cultural, juridic și chiar social, ultimul și cel mai complet din seria întreagă. Prima se adresează tinerilor, elevilor în speță, a doua învățătorilor și factorilor de decizie în domeniul școlar, iar ultima tuturor și mai cu seamă celor de care depindea acceptarea ideilor sale, celor pe care îi cunoscuse animați de bune intenții în înjgheburile culturale de la

Braşov, din 1822 (îi şi numeşte într-o pagină urmînd descrierii Vienei, de la fraţii Cîmpineni la cei doi Bibeşti care vor şi urca pe tronul ţării), şi pe care va încerca încă o dată să-i ralieze în jurul societăţii literare din 1827, una din formele practice rezultate din ideile acestei cărţi. Nu este deci de mirare că în toate aceste scrieri pot fi identificate idei şi chiar formulări asemănătoare, structuri ale unui eşafodaj unic, începînd cu simplele proverbe cu cel mai general înţeles pentru a ajunge la temele de bază ale proiectului său de reformă: critica exploatării sălbătice a ţăranului, lăsat la bunul plac al asupritorilor săi, care apare şi într-o lungă notă din *Adunare de pilde* şi în atîtea locuri din „însemnare”, faptul că tinerii nu pot învăţa de la bătrîni care nici ei n-au învăţat niciodată nimic, ci trebuie să se lumineze cum au făcut şi alte neamuri, prin şcoli, profesori anume formaţi şi tălmăciri (idei care apar şi în „însemnare”, şi în prospectul şcolii), critica luxului nebunesc şi ruinător, ideea că legea e una pentru toţi, că nu poate fi fericită şi bogată o ţară ai cărei locuitori sînt săraci, că munca şi meritul personal sînt singura bază morală pentru propăşirea individului ş.c.l. Autorul însuşi stabileşte de altfel această legătură între scrierile sale, într-o notă critică din *Adunare de pilde*, unde expune sistemul valului de jefuitori care se abat asupra ţăranului, de la zapciu şi mumbaşir la ispravnic şi vătaf, făcînd trimitere explicită la *Însemnare a călătoriei mele*, care exista deci într-o formă oarecare în acel moment („toate mai pe larg se vor arăta în altă cărticică ce în urma aceştii va veni, unde mă spovedesc chiar eu în ce chip am urmat pe acelea vremi”), sau într-un pasaj din *Însemnare a călătoriei mele* unde, după o serie de exemple cu caracter etic, spune că asemenea oameni au existat mulţi „ale căroră nume şi fapte, unile s-au dat în tipar, altele acum să tălmăcesc, pe care cine va voi, le va ceti”, trimiţînd astfel la *Adunare de pilde*, aflată sub tipar în acel moment.

Sub raportul ideilor, Dinicu Golescu este fără îndoială un iluminist, preluînd cu oarecare întîrziere principala teză a curentului european: el vede în cultură principala cale pentru progres. Prin cultură se ridică poporul, învaţă să-şi gospodărească mai bine existenţa şi să-şi apere drepturile, şi tot prin cultură se vor îmblînzii moravurile celor care-l împilă, funcţionarul va deveni eficient, judecătorul drept, iar părinţii vor putea oferi exemple benefice copiilor lor. Tot de esenţă iluministă sînt raţionalismul lui, rezerva faţă de formele exterioare ale credinţei şi mai ales condamnarea severă a monahismului, în care vede o alterare inacceptabilă a esenţei umane şi o înşelăciune, primatul dreptului natural, ideea de convenţie, de pact, ca bază a organizării sociale etc. Dar modelul cultural utopic al secolului al XVIII-lea este amendat printr-o corecţie importantă, care plasează ideile lui Dinicu Golescu în sincronie cu tendinţele momentului pe plan euro-

pean: progresul (fericirea, bunăstarea ș.a.) nu mai este considerat în perspectivă general umană, abstractă, ci în aceea națională, a Patriei, cum scrie el, cu majusculă, cultura este un fenomen național, care trebuie răspîndită în limba națională și în folosul „naționului” său. De aceea el acordă o atenție cu totul deosebită învățămîntului elementar și practic, primul pas în această direcție fiind făcut prin înființarea unei școli destinate copiilor, fără nici o discriminare privind originea lor, iar cei săraci urmează a fi ajutați material, între altele cărțile — precum *Adunare de pilde* — fiind distribuite gratuit. Al doilea pas, care are în vedere forme educaționale indirecte, merge pe același drum: teatrul, gazetele, traducerile, ideea dicționarului propus în „însemnare”, care implică ideea normării limbii și deci a unei limbi unitare. Teatrul, de pildă, pare să ocupe un loc important între instituțiile admirate de el în străinătate și pe care le examinează cu ochiul interesat al moralistului mai degrabă decît cu cel al literaturului sau al simplului amator de distracții.

Deși mențiuni fugitive ale problemei mai apar și în alte locuri, Dinicu Golescu discută pe larg necesitatea unui teatru în limba națională în scurtul capitol privitor la vizita sa la Vicenza, oraș mai degrabă slab populat — zice el — dar în care funcționează trei teatre („cîte trele în lucrare”) datorită faptului că oamenii sînt iubitori de muzică și „vor prea mult să auză faptele cele virtuozose și istoricești ale acelor mari și vrednici de laudă oameni din vechime”. Aici, ca și în Austria își amintește el, „și cel mai sărac oroșan” merge la teatru, căci „într-aceste locuri socotesc theatrile de folositoare fiindcă ne arată pildele acelor vrednici de pomenire”. În concepția lui Dinicu Golescu, teatrul este deci o tribună morală, iar literatura dramatică este — sau trebuie să fie — vehiculul unor principii etice, incarnate în prototipurile virtuții care sînt eroii din vechime, personaje-model din acea istorie care, după formula lui Cicero, ne oferă o călăuză în viață. Golescu își continuă meditația cu o comparație privind situația teatrului în țara noastră, unde singurul teatru este frecventat de abia o sută de oameni, la o populație „poate peste o sută de mii”, pentru că spectacolele sînt în limba germană. S-a cheltuit ceva cerneală căutîndu-se care este numele real al celui englez pomenit de Golescu, autor al reflecției că „acest lucru nu numai nu l-au văzut în cîtă lume au umblat, ci nici că crede că într-altă parte vor vorbi în theatru întru altă limbă, ci întru acea națională”⁶⁷, dar și aici, ca și în alte părți, vorbele autorului trebuie interpretate. Personajul moralizator — străinul, potrivit cunoscutei ficțiuni pe care poate Golescu nu o

⁶⁷ Gh. Bogdau-Duică, *Din vremea lui Constantin Golescu*, în *Cultura românilor*, I (1915), nr. 6, p. 327.

ignoră de vreme ce fratele său îl tradusese pe Montesquieu — este chiar autorul, care își ascunde ascuțimea observațiilor sub haina neutră a unui inocent, a cuiva „din afară”, în timp ce defectele, trăsăturile negative, reproșurile, sînt cumulate de autor sau de colectivitatea pe care el o reprezintă, nu numai, sau nu atît pentru că acesta s-ar fi temut de orice fel de represalii (altfel n-ar mai fi scris cartea), ci pentru că o asociere a acestuia la culpa generală ușurează recunoașterea ei de către cititor și inspiră mai degrabă dorința de a-i imita căința decît un reproș dur și direct. Puse cap la cap, cele două idei (teatrul ca școală a moralului și critica teatrului în altă limbă decît aceea națională) lasă loc unei singure concluzii: aceea că Goleșcu vede în teatrul nemțesc (sau în orice altă limbă străină) o piedică la realizarea rolului său pedagogic; înțeală de cîtiva oameni numai, piesa își risipește în zadar mesajul „și așa nația nu poate alerga”. Dinicu Goleșcu nu este numai un critic timpuriu al formelor fără fond, ci și un propagandist subtil al literaturii cu conținut educativ și național, principiu mai subversiv — și mai periculos pe atunci — decît acela al simplei adecvări la realitate. El va și pune în practică ideile sale, școala de la Golești fiind un laborator al teatrului național în ciuda modicității mijloacelor și a tinereții elevilor. O dare de seamă a serbării de sfârșit de an, din martie 1830, arăta că examenul propriu-zis s-a continuat seara prin reprezentarea tragediei *Retulus* a lui Heinrich von Collin, în traducerea lui Iancu Văcărescu, desigur doar un fragment ⁴⁴. În afara faptului că această alegere indică o relație mai strînsă între cei doi boieri iubitori de cultură — pentru că traducerea va fi tipărită abia în 1861 și traducătorul însuși trebuie să i-o fi dat lui Dinicu Goleșcu — ea este semnificativă și prin conținutul piesei, care exaltă sacrificiul cetățeanului în folosul patriei și, în general, mulțumirea de a lucra pentru binele obștesc: „Cînd o lume, în jurul meu, prin mine cunoaște că este fericită, o, cît mi se întinde, cît mi se înalță simțirea mea!” zice *Regulus*, cu o frază care poate fi pusă ca motto al întregii vieți a lui Dinicu Goleșcu.

Ideile sale despre școală, cultură sau traduceri nu erau însă cu totul noi în momentul apariției „însemnării” sale. Le exprimaseră înaintea sa, oricît de sporadic, doctorul Piuariu Molnar, care militează pentru înființarea de școli românești în Transilvania și ceruse în 1789 aprobare pentru apariția unei gazete românești la Sibiu, le pune în practică Asachi la Iași, prin școala de inginerie și prin teatrul românesc de amatori, le susțin din diferite forme boierii munteni care spri-

⁴⁴ Notița din *Curierul românesc*, nr. 8, 1830, p. 29, vorbește însă — printr-o greșeală de tipar probabil — de „rola Marțiii”, în timp ce eroina piesei se numește Atilia.

jină școala lui Lazăr la București și iau parte la activitatea societății de la Brașov, din 1822. Dinicu Golescu este însă primul care adună toate aceste idei și inițiative parțiale ca într-un receptacol și le dă consistență prin formularea lor într-o operă tipărită, după cum le dă greutate prin însăși poziția socială a celui care le pune astfel în circulație. Exponent al unor tendințe culturale novatoare care nu sînt izolate în epocă, el le întemeiază pe o critică, nesistematică dar clar-văzătoare, a realității sociale contemporane, întîlnindu-se în acest punct cu ideile unui contemporan despre opera căruia, după toate probabilitățile, nu știa nimic: Ionică Tăutu. În pamfletul acestuia din 1821, *Strigare norodului Moldavii către boierii pribegiți*, vom găsi aceeași critică a decăderii moravurilor boierimii care „au prifăcut ocîrmuirea în orîndă, slujbile patriei în negușitorii, cinurile în venit și toate în jac”, încît — spune Tăutu ca și Golescu în „însemnarea” sa — „cari logofăt mari, vornic, vistiernic, ispravnic, samiș, ocolaș, vornicel și vătăman s-au rînduit fără ca să nu-ș cumperi el slujba? și cari dintru aceștia au împlinit datoriile slujbii sale fără să nu jă-cuiască, ca să pui la loc banii ce au dat?”⁶⁶ Mai radical în expresie, Ionică Tăutu va acuza direct boierimea de această stare de lucruri: „Nu s-au văzut nicăiure atîte dări fără pricină, atîte rele întrebuițări în ivală, cumpărări de slujbele patriei, vînzări de cinuri, răli potriviri în rînduieli, prunci giudicători celor bătrîni, prădăciuni de cătră însuși păzitorii nației, lipsa de istov a pravililor, giudecăți strîmbi, hatîr, părținiri și mită, piedici a științii și a învățaturii și cîte altile! Vedeți pre toati aceste în pămîntul Moldaviii aduse numai de boierii săi...”

Spre deosebire de toți aceștia însă, Dinicu Golescu nu este un simplu critic al realității și nici un reformator îngust, care preconizează noi instituții sau noi reglementări, mai bune, într-un domeniu limitat; el simte necesitatea unei schimbări fundamentale a întregului sistem, a întregii societăți. El este, mai ales, primul care depășește sensul general iluminist al reformei culturale dorite de toată lumea, văzînd în aceasta nu un simplu scop, ci un mijloc pentru a atinge un obiectiv mai înalt și mai concret. Cultura și învățămîntul nu sînt în sistemul său instrumentul unei generale ameliorări a moravurilor, deși sînt și aceasta, ci căile pentru realizarea progresului material, a unei reale sporiri a avuției naționale, căci el gîndește progresul țării în termeni economici. Oricît de naive, observațiile sale pragmatice asupra agriculturii, comerțului, industriei, indică în Dinicu Golescu un spirit cu adevărat modern, sensibil la marile transformări pe care

⁶⁶ Ionică Tăutu, *Scrieri social-politice*, ed. și studiu introductiv de Emil Vîrtosu, București, 1974, p. 81, 86 etc.

le anunță epoca. Nu critica boierimii ca instrument de opresiune, nu sălbateca exploatare a țăranului, în care el are totuși curajul să vadă un semen, un frate, nu corupția care viciază justiția, administrația, buna funcționare a statului însuși, sînt elementele cele mai surprinzătoare și mai avansate ale operei sale, deși ele au reținut cel mai mult atenția comentatorilor, ci viziunea modernă a mecanismelor sociale, faptul că el are intuiția rădăcinilor economice ale societății, legînd cu o clarviziune admirabilă progresul în toate domeniile de acela al economiei. El risipește pe parcursul *Însemnării* sale un mare număr de observații constituind un adevărat program care cuprinde, în domeniul agriculturii, necesitatea îmbunătățirilor funciare, evidența oficială a terenurilor agricole a cărei lipsă duce la interminabile și păgubitoare procese (operația de cadastrare, la ordinea zilei pe atunci în Austria, este dată ca exemplu) și cointeresarea materială a țăranului prin obligația elementară a unei corecte stabiliri și prelevări a sarcinilor sale financiare, iar în domeniul industriei și comerțului se pune în evidență necesitatea dezvoltării căilor de comunicație și transport, în special a celor ieftine (circulația pe apele navigabile și pe canale amenajate), oprirea hemoragiei de monedă și de materii prime ieftine prin crearea unei industrii naționale, care să prelucreze pe loc bogățiile naturale, ridicînd valoarea exportului și micșorînd importul, descurajarea luxului și în general a cheltuielilor depășind posibilitățile ca izvor al instabilității materiale și prin aceasta chiar a structurilor sociale, avantajul exploatării resurselor naturale locale, apele minerale și „firești fierbinți” de pildă, pentru care boierimea pleca în străinătate etc. Golescu nu este, desigur, un creator pe acest tărîm, în sensul pe care îl dăm astăzi termenului, căci programul său este rezultatul observării unor stări de lucruri existente în alte țări. El are însă capacitatea de a selecta elementele potrivite dintr-un ansamblu general cu alte caracteristici și poate analiza independent avantajele acestora față de cele existente încă în țară, adică înfăptuiește procese teoretice în esență, care implică un anumit grad de abstractizare a problemei. Nota sa despre coasa văzută în Stiria de pildă (spre sfîrșitul traducerii din textul lui Xenofon) și înșirarea avantajelor pe care le are cositul asupra seceratului — rapiditate, de unde reducerea pierderilor și a riscului, condiții mai bune de lucru, productivitate sporită, calitate superioară a produsului, adică separarea mai lesnicioasă a spicului de tulpină — aduce, oricît ar părea de exagerat la prima vedere, prima analiză economică a unui procedeu tehnic din istoria culturii noastre.

Sigur că programul lui Dinicu Golescu nu este nici complet, nici lipsit de contradicții. El pare un adept al stabilității structurilor sociale existente de vreme ce vorbește de cele patru „sisteme”, patru stări,

respectiv boierimea, clerul, neguțătorimea și țăranii, fără a avea în vedere alte modificări ale lor decât cele rezultate din efectele învățaturii, care este o cale individuală, arătînd astfel că nu era conștient de efectele necesare ale programului economic pe care îl avansa. Modelul de cetățean pe care îl impune apoi textul lui Xenofon despre „iconomie”, tradus programatic, este unul deja revolut, de „gentleman farmer”, de stăpîn autoritar, deși luminat, similar unui rege sau conducător militar pe un plan mai larg⁷⁰; acceptabil în parte datorită idealului de viață activă, în aer liber, presupunînd cooperarea în cadrul unei societăți deschise de într-ajutorare, specifică agriculturului, care dezvoltă spiritul civic și patriotismul, modelul acestui cetățean, sprijinit indirect și în *Însemnare a călătoriei mele*, este opus de Xenofon meșteșugarului, care lucrează în aerul închis și rău mirositor al atelierului său, fiindu-și suficient sieși și deci a-social, contrazicînd astfel ideea dezvoltării unei industrii și a comerțului. Pe de altă parte, critica luxului, pe care o întreprinde Golescu în mai multe rînduri, nu este neapărat o revendicare democratică; dimpotrivă, prin spargerea tabuurilor instituite de interdicțiile privind îmbrăcămintea, trăsurile, „aparaturul” de viață în general, și totodată ca izvor a numeroase industrii și activități artistice, ceea ce se înțelege îndeobște prin „lux” era un instrument de egalizare socială — nu numai aparentă — de eradicare a barierelor de clasă, bineînțeles între clasele avute, între vechea boierime și burghezia care se ridica (de aici cunoscuta interdicție din vremea lui Caragea ca soțiile de negustor să se îmbrace în alb, culoare rezervată familiei domnitoare, de aici repetate interdicție a costumului european, care nu marca suficient diferențele de clasă și de rang). De aceea, critica luxului este una din armele partidei tradiționale, ale „nobilimii” care, constatînd diminuarea situației sale materiale printr-un fenomen de transfer datorat ponderii tot mai importante a averilor de proveniență burgheză (comerț, industrie), așa cum constată și Golescu de altfel, își vedea aemnițat și statutul social în formele sale cele mai simple și mai vizibile. În această înfruntare, care a fost cu deosebire acută în Occident, critica luxului și elogiul agriculturii merg împreună și ele caracterizează nobilimea proprietară de pămînturi, cu privirea întoarsă spre trecut⁷¹, poziție ilustrată literar printr-o operă foarte citită la noi în acea epocă: *Les Aventures de Télémaque* a lui Fénelon. Este adevărat că Dinicu Golescu nu apasă asupra corupției moravurilor pe care o aduce luxul, ci a efectelor sale

⁷⁰ Leo Strauss, *Xenophon's Socratic Discourse. An Interpretation of the 'Oeconomicus'*, Ithaca and London, 1970, p. 115 — 116.

⁷¹ R. Galliani, *L'ideologie de la noblesse dans le débat sur le luxe*, în *Études sur le XVIIIe siècle*, éd. par R. Mortier et M. Hasquin, vol. XI (1984), p. 53.

economice dezastruoase, el criticînd de fapt obișnuința de a trăi din credit, care pulverizează averile și aduce instabilitate economică, dar instrumentul utilizat în acest scop este ambiguu. Dinicu Golescu nu este însă un gînditor sistematic și ceea ce am numit „sistemul” său rezultă doar din îmbinarea unor observații mai mult sau mai puțin izolate, risipite pe tot parcursul scrierilor sale și inspirate în bună parte din elemente disparate ale unei civilizații, diversă și contradictorie ea însăși.

Perspectiva economică ce dublează viziunea sa culturală asupra societății și viitorului său este confirmată de faptul că principala operă pe care Dinicu Golescu o realizează după publicațiile din anul 1826 este o „hartă statistică” a țării, un inventar de mare amănunțime al resurselor umane și materiale ale ei, așa cum reiese dintr-un anunț publicat în *Curierul românesc* cu scopul de a strînge prenumerații: „Neconținutele și obicinuitele osteneli ale m. logofăt C. Golescu asupra întinderii cunoștințelor între compatrioții săi au ajuns în sfîrșit la margine cu săvîrșirea unei harte statistice a Țării Rumânești care cuprinde în sine toate județele cu mărcile lor, orașele, plaiurile și schelile, atît despre munți, cît și despre Dunăre, carantinele, oboarele de schimb, potecile, polcovniciile, căpităniile, satele, ludele, familiile, preoți, diaconi, boieri, feciori de boieri, neamurile, postelniceii, asi-doși, companiști, mazili, ruptași, brășlași, scutelnici, poslușnici, slujitori, ostași, panduri, streini, țigani, armeni, ovrei, mănăstirile, metoa-cele, schiturile cele pămîntești cum și cele închinăte, bălțile, heleșteele, herăstraiele, morile, pivele, riurile, gîrlele, pîraele, bălciurile, tîrgurile de săptămînă, mineralele, producturile fieșcăruia județ”⁷². Lăsînd la o parte inestimabilul tezaur de informații istorice pierdut odată cu harta, care nu s-a publicat pentru că numai două luni mai tîrziu Golescu murea — de ciumă probabil — la București, trebuie să apreciem cît de convins va fi fost atuorul de necesitatea acestui inventar statistic pentru a depune uriașa cantitate de muncă presupusă de realizarea lui, chiar dacă el nu era cu totul lipsit de unele precedente (o schiță a organizării administrative cu unele date se găsește de pildă în *Istoria Daciei* a lui Dionisie Fotino din 1818). Chiar necunoscînd nimic altceva despre această operă decît anunțul respectiv, pare evident că această hartă indică o altă etapă, un alt nivel al gîndirii și al preocupărilor lui Dinicu Golescu, cu atît mai mult cu cît ea cuprindea — zice aceeași înștiințare — și „o prescurtare a istoriiei patriii noastre începînd cu 200 de ani înaintea Mîntuitorului, pînă în zilele noastre” și „o hartă geografică a Țării Rumânești”. Din aceeași sursă știm că Golescu mai tradusese și „regulamentul soțietății filantropice a da-

⁷² *Înștiințare*, în *Curierul românesc*, II (1830), nr. 42, p. 168.

melor din Pesta” și se pare că realizase și o nouă ediție, augmentată, a *Adunării de tractaturi*, prima culegere publicată de documente istorice privind trecutul nostru, al cărei text n-a fost doar utilizat și reprodus de mai multe ori (Iordache Mălinescu îl copiază peste câțiva ani, adăugându-i textul tratatului din 1829 într-un manuscris aflat azi la Biblioteca Academiei, ms. 1175, iar în 1842 se republică o parte a broșurii în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*), ci a servit și ca model pentru alte întreprinderi similare, colecția lui G. Rucăreanu de pildă, începută tot în paginile gazetei lui G. Bariț. Se conturează astfel, pe lângă continuarea și adâncirea preocupărilor sale legate de învățămînt (școala de la Golești, școala de fete de la Belvedere, poate și o societate de sprijin după modelul celei pestane), două direcții asupra cărora și-a concentrat atenția în ultimii ani de viață: geografia economică a țării — ca formă aplicată a economiei politice — și istoria patriei. Din nefericire, roadele acestor preocupări din ultimii ani n-au mai ajuns pînă la contemporanii săi și cu atît mai puțin pînă la noi.

Marele interes pe care scrierile lui Dinicu Golescu îl prezintă pentru istoria spiritului public și în general pentru aceea a gîndirii românești într-o epocă de dificilă tranziție a lăsat însă în umbră latura așa-zis artistică a operei, inclusiv preocuparea pentru studiul limbii sale, despre care s-a remarcat, în cel mai bun caz, că utilizează un număr relativ ridicat de neologisme, fără însă ca ele să devină supărătoare pentru că însăși descrierea unor realități necunoscute la noi o reclama. Scrierile sale avînd însă o intenționalitate declarată, căutînd să convingă pe cititor de adevărul unor idei și de necesitatea unor acțiuni, este de la sine înțeles că ele vor utiliza — fie și fără conștiința faptului — o serie de procedee retorice și că limba lor va reflecta această situație. Adresîndu-se unui mare număr de cititori, cu un statut intelectual incert și în orice caz divers, autorul caută în chip firesc să utilizeze o limbă simplă, modelată în mare măsură după caracteristicile limbii vorbite și ale stilului conversațional. Oralitatea adresării este întreținută mai cu seamă prin procedee stilistice, fie prin exclamații, invocații, adresări directe („O! Cum îmi aduc aminte...”, „...a-i răspunde și ce? Adevărul?”, „Dar ce m-am întins întru zadar?”), fie prin expresii specifice vorbirii libere în care apar caracteristice *verbe dicendi*: zic, vorbesc, povestesc ș.c.l.: „îmi este rușine să le povestesc”, „sînt silit să mă spovedesc”, „am zis pentru nedreptele dări”, „acum iarăși mai zic”, „și ce, vorbesc întru zadar?”, „cum pociu zice”, „cînd zic zidire mare” etc. Oralitatea stilului este sprijinită de utilizarea în text a unor metafore caracteristice limbajului familiar și universului rustic, în egală măsură al țaranului ca și al boierului: despre armurile dintr-un muzeu apreciază că „ar trebui o bunicică căruță să le încarce”, în portul Triest lămiile și portocalele se aruncă

„parcă descarcă care cu fin într-o șiră”, „tot omul rămîne înlemnit”, „broaște de copii”, „folos măcar cît bobul de mei”, „fierbe lumea” ș.a. Aceleiași elementare obligații de accesibilitate, de circumscriere într-un univers cunoscut, i se datorează după toate probabilitățile și moderația sa în utilizarea neologismelor, pe care le completează cu note în subsol sau cu perifraze explicative la acei termeni imposibil de echivalat printr-un singur cuvînt (*ailvaghen, invalid, statue, sedie, vapor* în primul caz, *ascensor, politehnică, observator astronomic* în cel de al doilea, pentru care se oferă formulele „pat cu meșteșug pe care șăzînd omul, cu repeziciune îl suie deasupra”, „școală de învățătura meșteșugurilor” sau „lăcuință de profesor cu toate feliurile de ochianuri ce caută la mișcările comiților, planiților”), și tot ei i se datorează probabil și caracterul precumpănitor romanic al neologismelor sale, amintit mai sus, căci tendința de renunțare la grecisme și turcisme era generală acum, și nu numai în vocabular, ci în toată viața culturală a țării, deschiderea școlii lui Lazăr și migrația elevilor de la Academia domnească spre acesta fiind numai cel mai spectaculos element al unui proces mult mai larg.

Preocuparea pentru transparența textului, pentru accesibilitatea lui și pentru păstrarea cititorului într-un cadru expresiv familiar, destinat să compenseze și să atenueze noutatea ideilor expuse, nu înseamnă că autorul cedează obișnuințelor lingvistice locale, particularităților, că limba sa prezintă caracteristicile vorbirii populare. Dimpotrivă, sînt numeroase exemplele care dovedesc grija sa față de caracterul cultivat, „literar”, al limbii utilizate. Nicăieri nu se observă mai bine această trăsătură ca în ampla erată pe care el o atașează *Adunării de pilde*, unde nu sînt cuprinse numai cîteva zeci de îndreptări ale pronunției originale, alterate de culegătorii transilvăneni ai textului (el corectează astfel pe *tomnii* în *toamnei*, pe *răci* și *jălești* în *reci* și *jelești*, pe *înțeleji*, *baji* și *marjine* în *înțelegi*, *bagi* și *marginie*, pe *mîne*, *cîne*, *pîne* în *mîine*, *cîine*, *pîine* ș.a.m.d.), ci și modificări la care recurge din dorința evidentă de a pune un cuvînt mai „literar” în locul unuia familiar sau popular (înlocuiește astfel pe *floncănitoriu* cu *flecariu*, pe *îmburdoșală* cu *îngrecată*, pe *tochiți* cu *leneși*, pe *dibaci* cu *meșter*) sau măcar pentru a renunța la o formă simțită ca populară, neîngrijită sau ieșită din uz în favoarea alteia, a aceluiași cuvînt, dar mai proprie sau mai literară (schimbă pe *ierbi* în *ierburi*, pe *iasă* în *iese*, pe *maimuci* în *maimuțe*, *povață* în *păvățuire*, *nime* în *nimeni*, *ajutoarele* în *ajutorințele* etc.).

Principial demonstrative și participative, scrierile sale sînt dominate de un fond de afectivitate conținută. Aceasta determină două atitudini stilistice fundamentale care revin frecvent: duișoia, ca formă a simpatiei înțelegătoare, și ironia, ca instrument al negației, al opo-

ziției și al discreditării. Ironia sa poate fi directă, izvorînd dintr-o comparație deschisă, ai cărei termeni sînt presupuși ca acceptabili pentru interlocutor, cum e cazul cochetelor noastre pe care le-ai putea crede „milioniste” după cum se îmbracă față de vienezee, deși „sînt destul de sărace, căci toată marfa să ia pe răboj”, sau acoperită, implicită, cînd ascuțișul ei vizează obiective mai delicate, de pildă cînd îi numește „profesori de asemenea învățători” sau „profesori care învața pe domni cum să-și facă aceste meșteșugiri” pe jefuitorii nemilosivi ai țăranului, „care în puțini ani au cumpărat moșii, au zidit palaturi, fără de a moșteni avuții părintești”. „O! Acesta este de rîs” spune el despre boierii care iau lefuri grase sub cuvînt că ar sluji norodului, după ce arată lipsa desăvîrșită de învățătură (anaforalele de pe jălbi li se par acestora „scrise în limba armenescă”), numind prin antifrază „milostivii domni” pe cei care sărăcesc țara, „sfinția lor” pe călugării care trăiesc în corupție, sau „fericire” viața obișnuită a boierimii, trăind la oraș, fără grija avuției lor care se prăpădește pe mîna vechililor, în așteptarea unei slujbe sau „întru o amețeală de gîndiri, cum toți să domnim”.

Ironia este numai unul dintre numeroasele procedee retorice care dau *Însemnării* lui Dinicu Golescu o puternică coloratură polemică. Stilistic vorbind, mai tot textul ei este dominat de structuri ale opoziției, ale adversității, între care antiteza este una dintre cele mai izbitoare. Cartea însăși are la bază o antiteză, este concepută ca o comparație antitetică între utopia civilizației apusene, idilice și fără umbre, așa cum o vede călătorul nostru, și rămînerea în urmă a Principatelor. Dar asemenea antiteze apar aproape pe fiecare pagină în capitolele dedicate meditației sale cu caracter social și cultural: „în bibliotecile ce am văzut poate cinevaș să încarce cară de cărți... *Iar la noi* nu s-au văzut o astfelu de carte...” (cu un *iar* adversativ caracteristic), „Plină este Evropa... de asemenea cărți... *Iar noi*, ca să ne cunoaștem țara bine, trebuie...”, „ocrotitorul celui mic și neputincios este chiar pravila..., *iar nu* ca pe la noi...”, „acest sătean dă după starea lui..., *iar nu* ca pe la noi, unde...” În general, retorica opoziției ocupă un loc proeminent în carte și o dovadă este avalanșa de conjuncții adversative chemate să introducă numeroasele propoziții explicative, angajate parcă într-un continuu proces de înfruntare: „Aceste necontenite glasuri și strigări ale norodului... făcea pe fieșcare să să cutremure. *Dar* eu, carele mi-am adus aminte...”, „Aceste vederi, auziri și gîndiri mi-au stăpînit toate simțirile, *iar nu* vederea strălucirii lucrurilor împărătești”, „Aș fi cuvîntat și pentru frumusețea bisericii, *dar* cine au văzut bisericile Rosiii...”, „Biserica cea mai vestită decît toate este a Sfîntului Ștefan..., *dar* după ce

am văzut biserica de la Milan...”, „Casele... sint puține, dar sînt foarte nalte...”, „...s-ar cuveni să nu mai aibă cinevaș loc... Dar și aceasta este...” etc. etc.

Cartea are o structură stilistă complicată în chip deliberat, cu multe corelative și incidente, care dau amplitudine și demnitate intelectuală frazei, și cu o argumentație savantă, ținînd de retorica persuasiunii; ea utilizează invocații solemne, întrebări retorice, dezvoltări gradate ale argumentului, survenite într-o desfășurare ostentativ logică, precum și chiar prima frază a introducerii *Cătră cititor*, care cuprinde în acest cadru limitat o îmbinare luxuriantă de procedee evident intenționale: o analogie („De este slobod aceluia..., slobod au fost și mie...”), o sugestie metaforică (patria este casa mai mare), o deducție logică implicînd condamnarea morală (casa sau patria „la care cine nu gîndește... poate n-are nici casă”), depășită și aceasta prin supralicitare, prin epuizarea lanțului de concluzii logice („poate n-are nici casă, și de are, o lasă”). Acest tip de dezvoltări gradate, în care fiecare segment introduce în chip necesar pe următorul, dă textului o anumită tensiune, un dramatism care înlănțuie și-și subordonează pe cititor, obligat să urmeze și să accepte inevitabil consecuția logică și deci concluzia autorului: „Dar cum puteam, ochi avînd, să nu văz, văzînd, să nu iau aminte, luînd aminte, să nu asemăn, asemănînd, să nu judec binele și să nu pohtesc a-l face arătat compatrioților miei?” Dramatism și vigoare dă uneori textului și topica folosită, în care subiectul logic sau mai bine zis subiectul sentimental este adesea scos în vedetă, începîndu-se fraza cu el: „Binele l-au învățat oamenii întîi...”, „Plină este Evropa...”, „Piața are cincisprezece...”, „Vreme este, fraților...”, „Aciia cum ajunge omul...”, „Aceștii grădini frumuseșea peste puțină este de a putea cinevaș să-i facă descriere...” ș.c.l. „Foarte puțin preocupat de frumuseșea frazei” cum zice Al. Philippide undeva, Golescu a fost într-adevăr, dar „destul de neglijent (deși precis) în stil ” cu siguranță că nu. El este un mare stilist, un autor cu o surprinzătoare maturitate a construcției retorice; în slujba obiectivului urmărit, acela de a înduioșa, interesa, convinge pe cititor în favoarea ideilor sale noi și generoase, el pune o multitudine de procedee, rafinate și diverse. E surprinzător că pînă astăzi li s-a dat atît de puțină importanță.

Un registru larg îl arată scriitorul și în manifestarea sensibilității, care merge de la mărturia lacrimii ca simbol al participării („nu am putut să-m opresc lacrăma”, „nu crez că nu i să va muia inima”), pînă la neașteptata sa vibrație în fața peisajului natural. Oricît ar părea de ciudat la un personaj îmbrăcată în anterior și giubea, Dinicu Golescu dovedește un suflet romantic în fața frumuseții naturale, el nu poate concepe ca vederea unei priveliști frumoase să lase pe

cineva nemișcat, căci acela, „după puterea sau mulțumirea simțirii sufletului, negreșit una din trei trebuie să i se îndeplinească: sau întristat fiind... poate să se bucure, sau vesel fiind... poate să se întristeze, sau deși nu va fi fost stăpînit nici de întristare, nici de bucurie, una dintru amîndouă trebuie să-l coprinză: scăpare de a avea este peste putință”. Caracterul rudimentar al terminologiei sale nu trebuie să deruteze, căci logofătul expune aici esența unei teme care a revoluționat literatura europeană: legătura dintre starea de spirit a omului sensibil și natura în mijlocul căreia el pășește. Fără să ajungă la rafinamentul unei justificări psihologice, el observă că o grădină ordonată, împodobită, văzută într-o perspectivă solară, inspiră privitorului „o mare mirare, dar veselă, bucurioasă și de desfătare”, în timp ce un peisaj sălbatic, anarhic și umbros („o întunecoasă pădure întocmai ca noaptea, cu feliurimi de figuri și șăderi ascunse”) pricinuiască „întristăciuni și gînduri amestecate”, adică inspiră melancolie. Tema revine de mai multe ori, subliniind parcă importanța ei pentru autor, dar și surpriza în fața unei descoperiri probabil personale, căci experiența lecturilor sale nu pare a fi ajuns pînă la preromantici, chiar dacă una din cărțile citite de el, *Les exemples celebres* a lui H. Lemaire, conținea și cîteva scrisori din *Nouvelle Heloise* a lui Rousseau. Mai departe, la Laxenburg, el vorbește de „fireasca frumusețe” a locurilor (peisaj natural cu apă curgătoare), distinctă de aceea a peisajului îngrijit de mîna omului, „bez frumusețările cele prin omenească strădanie”, de „fireștile podoabe” ale peisajului la Kahlenberg, „păduri cu drumuri printr-însele, iar pe dealurile cele goale, cînd este soare și să strîngă sumă de dobitoace sălbatice, nu e mai frumos lucru decît a le vedea cinevaș cum stau pîlcuri-pîlcuri...”, de grădina din München cu o „curte rătundă, cu heleșteul la mijloc și șadrivanu, cu palat și celelalte 10 case” care „aduc o mare plăcere la ochii privitorilor” și, într-un moment cînd Scavinschi ironizează de pe poziția unui clasicizant burlesc „romanticeasca priveală” a peisajului agrementat bucolic cu „prostata în buciom a păstorilor cîntare”, Dinicu Golescu — căruia buciomul și fluierașul ciobanului îi „aduc lacrăma” — vorbește emoționat de „o plimbare... foarte frumoasă și romanticească”, adică de un loc de promenadă într-o pădure unde o cascadă face apa să cadă de la înălțime cu mare zgomot.

Sensibilitatea călătorului la peisajul romantic, deși incapabil încă să-și explice emoția, se întâlnește însă cu o structură principal clasică, nu pentru că este a unui moralist sau a unui spirit constructiv, practic, opus reveriei, ci pentru că aparține unei naturi echilibrate, educate la școala rațională a post-aristotelismului, care determină principalele sale reacții în fața lumii și a operei de artă în special. Posibila estetică implicată în notele de drum ale lui Dinicu Golescu n-a fost încă cer-

cetată. Problema însăși pare absurdă la prima vedere și Călinescu putea să zică acum o jumătate de secol, rezumînd o opinie comună: „Ca privitor de lucruri de artă și de frumuseți, Golescu este însă, nici vorbă, un primitiv, cu cît inferior rafinatului Cantemir! El are înțelegerea țaranului care merge la bîlci, sperietura de tot ce e mare și cu « meșteșug ». Măsura lui estetică este stînjenu...” Aparent, citatele pe care criticul le decupează în *Istoria literaturii* ar confirma brutala sentință. Este însă vorba de o confuzie, pentru că Golescu nu admiră estetic mărimea pieții din Pesta, „a căreia ocolihu tot gîndesc că va fi aproape de 800 stînjini”, nici alcătuirea ingenioasă din cuțite și săbii care configurează pajura imperială la muzeul din Viena, ci își manifestă interesul pentru formele vizibile, deci exterioare, ale unei situații neobișnuite din punctul său de vedere; un călător mai experimentat și mai educat artisticeste decît el, James Boswell de pildă, nu se rușinează să noteze în Germania lucruri din aceeași categorie, spațiile mari („the streets wide, long and straight. The palace is grand”), cabinetele de curiozități și curiozitățile înseși („an exceeding large burning glass which burns a foot under water”, „several curious pieces”, o colecție de tabachere de prizat „and many of them very rich with diamonds” etc.) sau să vorbească de lucruri materiale în legătură cu o pictură a lui Salvador Rosa („Rosa lived here three years to paint this picture for which I was told he had 1.300 ducats”). Meditația lui Golescu asupra Veneției nu denotă lipsă de gust, ci alt gust decît cel comun. Ajuns pe pămîntul pe care-l numește, ca și Miron Costin cu un secol și jumătate în urmă, „raiul cel pămîntesc, Italia”, Dinicu Golescu înseamnă în caietul său impresii fruste asupra celor văzute la Veneția, fără reverența exagerată cu care un privitor mai experimentat ar fi privit un loc atît de celebru: „Casele pe afară nu sînt frumos împodobite, după obiceiul arhitectonicesc de acum, ci în felurimi de făpturi din vechime, care frumusețea ș-au pierdut-o; dar urmele să cunosc. Să cunoaște că au fost acest oraș un ce deosibit, să cunoaște că au lăcuit într-însul oameni mari și că odată au dat pravilă în toată Evropa...” Lui Călinescu, acest pasaj îi inspiră un comentariu drastic: „orașului se părea (grozăvie a naivității!) fără aspect arhitectonicesc”. De fapt, naivitatea — reală — a călătorului îl ferește de poncife și el nu face decît să însemne aici, decurgînd dintr-o observație personală, prima expresie la noi a unui motiv dus la celebritate de Eminescu: „s-a stins viața falnicei Veneții”, căci el vorbește foarte clar de frumusețea pierdută a orașului care odinioară făcea lege în toată lumea, și mai departe îl asemuiește „cu un om trecut de 100 ani pe carele... l-au lăsat toate puterile”. Dar chiar și secvența inițială, la care se raportează ironia criticului, nu este decît o inofensivă discriminare istorică: clădirile orașului nu sînt în stil modern („după obiceiul arhitectonicesc

de acum”), ci vechi, cu statui și stucaturi „care frumusețea ș-au pierdut-o”, adică sînt roase de timp, și-au alterat fața. Era o constatare banală, pe care o va face, peste alte două decenii, și un călător livresc precum Taine: „Timpul și-a pus haina cenușie și decolorată peste toate aceste clădiri vechi”.

Golescu admiră meșteșugul în sens de *τεχνέ*, de *ars*, dibăcia unită cu minuția din care rezultă capodopere de răbdare și măiestrie, cum a văzut de pildă în dantelăria domului din Milano, cu „turnuri de marmură mai cu deosibire săpate și toate săpăturile florilor mai învoalte” decît la catedrala Sf. Ștefan din Viena, cu care îl compară. Meșteșugul nu exclude, ci presupune neobișnuitul, invenția, însă în sens de ingeniozitate, ca în palatul dogilor din Veneția, zidire al cărei „meșteșug, frumusețea și neobicinuita podoabă pe vremea de acuma sînt vrednice de vedere, mai vîrtos o scară boltită, a cării boltă este de lespezi de marmură, cu mulțime de mici statue și felurimi de flori și ștocaturi arhitectonicești”. Meșteșugul apoi, sau măiestria, perfecțiunea tehnică a artistului adică, se verifică în desăvîrșirea detaliului; acest criteriu, consecință a principiului de *imitatio* care se suprapune peste o viziune egală asupra lumii, se aplică și peisajului natural cîteodată, pentru acesta supremul omagiu pîrînd a fi acela de a semăna cu artificialitatea, și „o nespūsă frumoasă vedere” din vîrfurile unui turn este comparată aprobator cu un produs al maximei reducții și minuțiozității, cu o hartă: „căci să vede toată grădina, toate învîrtiturile ce face apa cea mare, cum și canalurile, ostrovul, palatul, mulțime de sate, cîmpii, pe care toate le vede parcă ar fi o hartă supt picioare”. Caracteristică privirii sale asupra peisajului este perspectiva exterioară, faptul că el se plasează de obicei în afara lui, pe o poziție privilegiată care marchează adesea nu numai distanța față de obiect (în sens spațial), ci și o anumită simetrie a organizării lui, cum este, la Triest, dealul de pe care admiră priveliștea („vedere nespūsă de frumoasă”) împărțind tabloul în două figuri geometrice ale căror unghiuri de fugă se întîlnesc în ochiul privitorului, „neisprăvita și nemărginita mare” și acea „frumusețe a orașului”, cu portul, corăbiile și „broaștele de copii” care se joacă pe ele, sau la Veneția, unde digul „pardosit tot cu lespezi de piatră” pe care se plimbă călătorul împarte tabloul în două, „avînd la mîna stîngă împreunate șiruri de case, iar la mîna dreaptă marginea mării, cu multe corăbii și luntrii”. Dacă Golescu simte uneori natura ca un romantic și se lasă pătruns de farmecul ei melancolic, el o vede de obicei ca un clasic, ca pe un tablou în care trebuie să-și fixeze puncte geometrice de sprijin. El a văzut și numeroase tablouri în muzeele vizitate și faptul că a notat multe din ele arată că le-a dat importanță. Este foarte adevărat că el urmărește mai ales semnificația morală a picturilor, iar comenta-

riul este limitat de insuficiența vocabularului și de propriul său ideal estetic, care pare a fi veridicitatea, „asemuirea”. Operele pe care le remarcă el nu sînt însă oarecari. C. Stere, care a avut primul idea de a încerca să identifice pînzele indicate de Dinicu Golescu doar după subiect, a stabilit că în multe cazuri era vorba de maeștri, „Rafail cel vestit” sau Rubens — apreciat se pare pentru caracterul dramatic al compoziției — iar în altele de opere ale unor artiști notabili, Samuel Hoogstraeten, elev al lui Rembrandt, sau Gottfried Schalken, din școala lui Gerard Dov.⁷³

Este Dinicu Golescu, în perspectiva rapidă schițată aici, un „primitiv”, un barbar mișcîndu-se cu sîngăcie într-o lume ale cărei frumuseți nu le înțelege? E adevărat că el vine dintr-un alt orizont, dintr-un colț mai fierbinte al Europei și dintr-o cultură cu alte caracteristici, și deci criteriile, gustul și elementele sale principale de interese sînt, și ele, altele; dar ele nu sînt incompatibile. Golescu nu se consideră într-o poziție inferioară față de acest univers al artei și nici nu este, pentru că instrumentele sale, deși diferite, nu sînt incongruente cu ceea ce vedea aici. Ca un adevărat elev al Academiei domnești, unde aristotelismul a rămas religia necontestată pînă în vremea lui Heliade Rădulescu, Dinicu Golescu este un zelator al rîmesisului, apreciază formele după unicul criteriu al veridicității, al „asemănării”, iar arta după înălțimea și limpezimea moralei pe care o propune. Ca și Goethe, el este un clasic prin instinct ca și prin educație, un clasic al formelor trecute prin hieratismul bizantin, desigur, apreciînd detaliul și „meșteșugul”, un clasic al frumosului determinat etic, în care omul înobilează natura. Nu primitivism trebuie să vedem în cumpănirea gospodărească cu care apreciază el muzee, clădiri și peisaje însuflețite de prezența activă a umanității, ci un neo-clasicism ad hoc, fundamentat pe libertatea critică cu care omul modern tinde spre echilibru între forme și volume, între etic și estetic, între el și natură.

*

În afara scrierilor publicate și a celor anunțate în *Curierul românesc*, pierdute probabil pentru totdeauna, i s-au mai atribuit lui Dinicu Golescu în decursul timpului încă trei texte: traducerea părții referitoare la Principate din cartea lui Thomas Thornton, *The Present State of Turkey ... together with the Geographical, Political and Civil State of the Principalities of Moldavia and Walachia*, Londra, 1807 (făcută însă după versiunea franceză din 1812) și mai cu seamă

⁷³ C. Stere, *În literatură*, Iași, 1921, p. 18-19.

prefața care o însoțește, un pamflet manuscris cu caracter lingvistic datînd din anii 1821—1822, și o broșură publicată în anul 1830 care conține un hrisov al lui Matei Basarab despre mănăstirile închinat. Cea mai veche și cea mai puțin discutată dintre aceste atribuiri este aceea a scrierii filologice. Prezentând în 1901 situația învățămîntului de după anul 1821 din Țara Românească, N. Iorga pomenește între scrierile epocii o *Cuvîntare asupra limbii românești* al cărei autor e „poate Dinu Golescu”⁷⁴, fără să insiste asupra acesteia și nici asupra motivelor atribuirii sale, întrucît chestiunea depășea oricum cadrul lucrării respective. Ipoteza, care n-a mai fost reluată de Iorga în vreunul din numeroasele totuși pasaje din cărți ulterioare unde discută opera lui Dinicu Golescu, a fost abia în ultimii ani examinată de N. A. Ursu, care publică și textul respectiv, o pledoarie pentru dezvoltarea armonioasă și naturală a limbii române, pentru utilizarea moderată a neologismelor acolo unde se simte nevoia lor, ridicîndu-se însă împotriva maniei transilvănenilor de a folosi cuvinte noi în locul celor deja existente (*heroe* pentru *viteaz*, *sclavă* pentru *roabă*, *venerație* pentru *cinste*, *nobil* pentru *de neam bun* ș.c.l.), necunoscute celor de dincoace de munți, „carii cunoaște lipiciurile limbii și frumusețile ei”. Analizînd particularitățile lingvistice ale textului și raportîndu-le la cele ale scrierilor lui Dinicu Golescu, N. A. Ursu este în măsură să infirme atribuirea făcută de Iorga⁷⁵. Scrierea denotă de altfel un autor modest, cu un orizont cultural mai limitat, mare inamic al grecilor și oarecum al transilvănenilor, cărora le recunoaște însă că „pre cît îi ajută limba, s-ostenește, lucrează și cheltuiește pentru strălucirea neamului”, trăsături care nu i se prea potrivesc lui Dinicu Golescu. Interesantă și plasîndu-se în direcția acțiunii acestuia prin apelul la valorile culturii naționale (se ironizează obiceiul de a merge la teatrul nemțesc sau italianesc, fără a cunoaște limba), scrierea nu-i aparține însă.

Paternitatea lui Dinicu Golescu asupra traducerii *Starea de acum din oblăduirea gheograficească, orășenească și politicească a Prințipaturilor Valahiei și a Moldaviei ... de Thomas Thornton englezul, iar acum tălmăcită în limba românească și dată la tipariu spre cunoștința neamurilor acestor doao Prințipaturi de un roman poftitoriu de îndreptarea neravurilor neamului romanesc și a sa luminare*, apărută la Buda în același an — 1826 — cu cărțile sale a fost afirmată întii, ca o simplă

⁷⁴ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1901, p. 528.

⁷⁵ N. A. Ursu, *O disertație necunoscută de la 1822 privitoare la limba română literară*, în *Studii de limbă literară și filologie*, București, 1969, p. 161.

posibilitate, de Pompiliu Eliade cînd, prezentînd activitatea sa în general, se întrebă: „N'est-ce pas lui aussi le traducteur anonyme d'une relation de voyage très sévère à l'égard de la Valachie, due à la plume de l'Anglais Thornton et qui est précédée d'une préface encore plus severe, en roumain?”⁷⁶. Dar el nu respingea din principiu nici posibilitatea unei alte soluții, spunînd mai departe: „Il se peut après tout, en dépit de toutes les apparences logiques, que le courageux traducteur ne fût point le boyar Golescu, mais bien un autre”⁷⁷. Discutată și de Iorga, în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, care relevă în prefață unele incompatibilități cu ideile lui Golescu și înclină mai degrabă către paternitatea lui Eufrosin Poteca, ipoteza lansată de P. Eliade este îmbrățișată fără rezerve de P. V. Haneș și expusă întîi în prefața ediției sale din 1915 a „însemnării” lui Golescu, și apoi, cu argumente numeroase și dezordonate într-o teză de doctorat din 1920, publicată sub titlul *Un călător englez despre români. O scriere englezească despre Principatele Române tradusă în românește de Constantin Golescu*. Acesta identifică numeroase similitudini între atitudinea lui Dinicu Golescu și cea exprimată de traducător în prefața sa, privitoare la împotrivirea boierilor față de luminarea norodului pentru a nu permite emanciparea lui, la vinovăția clerului, ignorant, corupt și nedemn să-și păstorească turma, la căile de urmat pentru redresarea generală a situației țării (critica luxului, a exploatării țărănimii, a vițiilor, cărora le opune elogiul învățaturii, al economiei, al comerțului), „sinceritatea în mărturisirea păcatelor” sau „potrivirea unor idei de amănunt” cum ar fi remarca despre marele număr al cărților de călătorie scrise de străini și lipsa lor la noi, sau afirmația ambilor că scriu numai ce au văzut, iar nu din pizmă. Haneș mai găsește apropieri între Golescu și autorul necunoscut în faptul că amîndoi știu prost franțuzește și că nu fac mare caz de originea romană a poporului nostru (Golescu „face o singură dată aluziune la originea noastră latină și numai în treacăt, ca despre un lucru fără însemnătate”⁷⁸), iar alte indicații oferite în prefața anonimului nu sînt operante pentru că s-ar potrivi atît lui Dinicu Golescu, cît și lui Poteca, de pildă aceea unde autorul necunoscut zice că este „român din strămoși, moși și părinți născuți neaoși români” sau că „tălmăcesc din alte limbi, care nici părinții mei nu le-au cunoscut, fiind cutrupiți de adîncul întunec”. Combătută încă de la prezentarea ei de către Gh. Bogdan-Duică, care o găsea inconsistentă, teza lui P.V. Haneș

⁷⁶ Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIXe siècle*, Paris, vol. I, 1905, p. 219.

⁷⁷ *Idem*, p. 315.

⁷⁸ P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 58.

privind paternitatea lui Golescu a fost tacit acceptată de mai toți istoricii literari, în lipsa unei cercetări mai ample care s-o infirme în toată pădurea de argumente invocate, cu și fără temeii.

Pusă în felul în care a fost tot timpul discutată, pe terenul alunecos al asemănărilor generale, problema nu poate fi rezolvată. Toate similitudinile de idei sau chiar de formulări, reale sau închipuite, între prefață și unul sau altul dintre autorii prezumați sînt inoperante pentru că ele nu pot particulariza un singur scriitor al vremii și numai pe acela, excluzînd categoric pe ceilalți, chiar dacă numai unul dintre aceștia le-a exprimat efectiv și ceilalți nu ; ideile și chiar frazele circulă în epocă, trădează o mentalitate și o atitudine comună, și nici critica luxului, nici lauda învățaturii nu sînt caracteristice doar lui Golescu. Argumentele lui Haneș nu sînt apoi corect extrase din texte, căci de pildă Dinicu Golescu nu amintește doar o singură dată în *Însemnare a călătoriei* originea noastră romană, ci măcar de două ori (al doilea pasaj este citat chiar de Haneș, dar în altă parte a cărții sale), el nu critică clerul în întregimea lui, ca Poteca, ci numai monahismul ca formă goală, deturnînd de la adevărata ei menire o instituție destinată să ajute pe nevoiaș și pe bolnav, nu critică nici boierimea în ansamblu, ci numai uneltele ei, slujbașii care se îmbogățesc luînd „dări neprăvilnicite”, considerînd că, dacă ar trăi la țară și ar vedea suferințele țăranului, boierul nu l-ar putea lăsa în trista lui stare etc. Unele indicații din prefața traducerii, cea referitoare la originea pur românească a autorului sau la părinții care nu știau limbi străine, amintite mai sus, nu sînt nici ele ușor de acceptat pentru Dinicu Golescu, care are totuși și greci printre „strămoși”, soția lui Radu Golescu, „consilierul imperial”, fiind Maria Lazaro, fiica grecului Apostol Lazaro, iar despre tatăl său, banul Radu Golescu, nu știm pozitiv că nu cunoștea franceza ; era, în orice caz, un boier cultivat, despre care un fiu iubitor cum era Dinicu n-ar fi putut pretinde că era cotropit „de adîncul întuneric”.

Redusă la elementele care pot fi strict verificate, situația se prezintă astfel: ideile din prefață și însăși inițiativa traducerii sînt compatibile în mare parte cu ideile lui Golescu, dar nu în întregimea lor (mai ales cele de amănunt: antipatia față de Gr. Ghica, atitudinea severă față de cler și boierime), unele referiri la persoana celui care scrie nu se potrivesc cu situația lui Dinicu Golescu și nu e plauzibil să fi fost întrebuițate de el (părinți cufundați în întuneric, strămoși neaoși români), iar o serie de trăsături lingvistice și stilistice nu i se potrivesc acestuia (la termenii regionali semnalăți de Iorga, precum *a ulma*, *a spărgăului* ș.a., adăugăm că prefața se încheie cu un „Amin” niciodată folosit de Dinicu Golescu, dar frecvent în prefețele lui Poteca). Mărginindu-ne la aceste elemente, puțin numeroase dar certe,

ipoteza lansată acum o jumătate de veac de cunoscutul bibliograf G. Bengescu, el însuși urmaș al Goleștilor, nu pare cu totul imposibilă; el presupune că „marele logofăt încurajă pe vreunul dintre compatrioții săi — poate Eufrosin Poteca, unul din primii bursieri români trimiși la Paris, pe care îl proteja și-l iubea mult — să traducă lucrarea lui Thornton și l-a ajutat să o tipărească la Buda”⁷⁹. În orice caz, apariția traducerii la Buda, în aceeași perioadă și în aceeași tipografie unde s-au tipărit celelalte cărți ale lui Golescu, ne permite să bănuim și o posibilă încurajare din partea acestuia, și poate chiar contribuția sa materială în publicarea unei cărți de a cărei realizare n-ar fi fost străin. Fără să-i aparțină, traducerea și prefața se pot subsuma inițiativelor sale.

În fine, relativ recent, i s-au mai atribuit lui Dinicu Golescu nu numai inițiativa, ci chiar și textul broșurii publicate în februarie 1830 conținând un hrisov al lui Matei Basarab din 1640 în care, luînd act de deturnarea multor averi mănăstirești din țară în favoarea unor lăcașuri din alte părți prin acțiunea unor ierarhi străini de origine, „cînd se întîmplă de statură a fi mitropoliți și domnitori țării oameni streini noao, nu cu legea sfîntă, ci cu neamul, cu limba și năravurile cele rele, adecă greci”, el interzice „a le supune dajnice altor mănăstiri duprin țara grecească”. Găsind o însemnare a pamfletarului pașoptist Dimitrie Ciocîrdia, care spune că această broșură „s-au dat la lumină prin tipărirea la 20 februarie 1830, după punerea la cale a răposatului fericit boier Dinicu Golescu, aflîndu-se pe atuncea logofăt mare de Țara de Sus”, M. N. Rusu deduce că hrisovul este o mistificație în spirit romantic și textul i-ar aparține lui Dinicu Golescu, el fiind „primul pamflet-parabolă” din literatura noastră, iar acel Ghica Poenaru, condicar al Divanului (consemnat în foaia de titlu a broșurii că a suportat cheltuiala tiparului), deși ar fi o persoană reală, „reprezintă doar o formulă de acoperire a adevăratului autor al redactării hrisovului: Dinicu Golescu, ale cărui intenții reformatoare ajunseseră să fie stăvilite de cele ale Regulamentului organic”⁸⁰.

Împinsă astfel dincolo de ceea ce însemnarea lui Ciocîrdia — foarte prețioasă — spune efectiv, ipoteza respectivă nu poate fi reținută. Hrisovul — care a fost de altfel retipărit într-o altă broșură, în 1889 — a fost cunoscut și utilizat, direct sau indirect, de mai toți marii noștri istorici, de la Xenopol, Tocilescu și Iorga la ultimul monografist al lui Matei Basarab, N. Stoicescu; toți l-au considerat autentic. Formulele

⁷⁹ G. Bengescu, *Les Golesco*, Paris, 1922, p. 150.

⁸⁰ M. N. Rusu, *O tipăritură necunoscută a lui Dinicu Golescu*, în *Amfiteatru*, XII (1977), nr. 2, p. 414.

uzuale, membrii Divanului care sînt numiți, împrejurările de politică internă înseși în care se încadrează acest hrisov — căci Matei Basarab urcă pe tron după o serie de domni favorabili grupului de boieri greci nou veniți în țară, mai pricepuți și mai neîndurători în spolierea ei — atestă autenticitatea documentului ; el este, de altfel, citat aproape în întregime în hrisovul lui Constantin Șerban din 14 mai 1657, publicat acum mai bine de o sută de ani ⁸¹, care îl întărește. Mai mult, nota editorului de atunci arată că „originalul hrisovului lui Matei Basarab s-a trimis acum la arhivă de către d. ministrul Cultelor. El are tot aceeași coprire, de aceea nu l-am publicat”. După acest text, care diferă în mai multe amănunte stilistice de cel imprimat în broșura din 1830 întrucît este vorba de versiuni diferite ale originalului slavon, el a fost recent retipărit într-o culegere de documente aflate la Arhivele Statului ⁸².

Dacă nu-i putem atribui lui Dinicu Golescu începuturile „falsului romantic” în literatura noastră, care va apărea abia la generația următoare, odată cu mistificațiile inofensive ale prozei lui Alecu Russo și Gr. Alexandrescu, iar în istorie prin cunoscutul „izvod al lui Clănău”, însemnarea lui D. Ciocîrdia îl plasează însă la începutul altui șir important, acela al oamenilor politici și al patrioților din secolul trecut care au militat pentru reintrarea unei considerabile avuții naționale în patrimoniul țării: în proprietatea mănăstirilor închinată se găsea ceva mai mult de un sfert din totalul terenului arabil ! Nu avem încă un studiu de sinteză asupra acestei complicate chestiuni. Se știe destul de vag că, înainte de demersurile lui Costache Negri și D. Ralet din 1855, cînd delegații noștri s-au opus și au reușit să obțină sistarea discuțiilor începute la Constantinopol cu privire la averea mănăstirilor închinată, întrucît era vorba de o problemă pur internă a țării, și de rezolvarea definitivă pe care o dă Cuza acestui litigiu prin secularizarea tuturor averilor mănăstirești, autohtone și închinată, în decembrie 1863, cu votul aproape unanim al Camerei, a existat o întreagă activitate pregătitoare, mai mult sau mai puțin subterană. În această preistorie, înainte chiar de definitivarea și intrarea în vigoare a Regulamentului organic, unde articolul 416 atingea vechea rană a averii mănăstirilor închinată, al căror venit a fost deturnat prin abuz de la împlinirea binefacerilor stipulate de vechii cititori (școli, spitale, ajutoare pentru săraci), trebuie deci plasată și acțiunea lui Dinicu Golescu. El era, de altfel, cel mai indicat să o întreprindă, nu numai prin patri-

⁸¹ Petre Teulescu, *Documente istorice*, I, București, 1860, p. 28 și urm. Nota la p. 34.

⁸² *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. V, București, 1985, p. 111—113 (doc. nr. 233).

otismul și înțelepciunea sa politică, ci și prin buna cunoaștere a chestiunii, căci încă din 1819 fusese însărcinat de către Alex. Suțu, împreună cu spătarul Iacovache Rizu, „pentru a lua socoteala mănăstirilor străine, la toate, și a arăta fieșcare mănăstire ce venit are și egumenul care este și de când este”, iar concluziile sale din 25 octombrie 1819 sugerează foarte bine ce încheiere putuse marele logofăt să tragă din cercetarea sa: „Am văzut și starea mănăstirilor ce sînt închinată la locuri străine, rău chivernisite și încă unele dintr-însele au ajuns de și-au înstrăinat și moșii și alte acareturi”⁸³. Căutînd să reia această problemă de interes vital pentru țară, în condițiile oferite de discuția generală asupra corpului de legi care se va institui apoi sub forma cunoscută a Regulamentului organic și desigur nu fără legătură cu firmanul Porții din 1827, care restituia egumenilor greci administrația mănăstirilor închinată (ei fuseseră îndepărtați în 1822, în urma Eteriei), Dinicu Golescu a considerat oportun să retipărească vechiul hrisov al lui Matei Basarab pentru a arăta contemporanilor ce cale trebuie urmată, iar autorității suzerane de partea cui este dreptul. Nevrînd să-și asume deschis această publicație, Dinicu Golescu a cerut probabil serdarului Gheorghe Poenaru, condicar al Divanului și în această calitate subaltern apropiat al său (acel Ghica Poenaru din foaia de titlu a broșurii este, desigur, o greșeală de tipar pentru Gheorghe Poenaru, căci nu puteau exista concomitent doi serdari cu același nume de familie și cu aceeași funcție la Divan), să-și asume formal răspunderea pentru o acțiune avînd toate șansele să displacă autorității țariste, grijulie față de orice atingere a privilegiilor călugărilor greci, și să piardă astfel bunăvoința lor, pe care — cum am văzut de pildă la aprobarea pentru apariția gazetei lui Heliade — conta pentru punerea în lucrare a marilor sale idealuri.

În timpul domniei lui Grigore Ghica, cu care nu pare să fi fost în relații prea bune, Dinicu Golescu nu ocupă nici o funcție oficială și „arhondologia” primului domn pămîntean de după epoca fanariotă nu-l menționează nici măcar o singură dată între cei 505 boieri mari sau mici miluiți cu diferite slujbe pînă în aprilie 1828 cînd, în urma reizbucnirii războiului ruso-turc, țara intră în regim de ocupație⁸⁴. Rămăsese doar fost mare logofăt, „biv-vel-logofăt”, cum îl numește un act din 10 iunie 1827 după funcția avută sub Alexandru Suțu⁸⁵.

⁸³ V. A. Urechea, *Istoria românilor. Ultimii domni fanarioți*. București, 1898, p. 40.

⁸⁴ Arhondologia este publicată de I. C. Filitti, *Cercetări și documente privitoare la istoria Principatelor Române*, București, 1935, p. 84 și urm.

⁸⁵ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București, 1821-1848*, București, 1975, p. 279.

Era ocupat acum, după revenirea din ultima sa călătorie în Occident, cu încercările de a transpune în practică unele din reformele preconizate în *Însemnare a călătoriei mele* și mai ales de a le câștiga o bază socială mai largă. În acest scop, cu ajutorul lui Heliade Rădulescu, el fondează o societate literară de tipul celei înființate în timpul exilului — de la Brașov. Faptele ne sînt cunoscute tot din relatarea lui Heliade: „La înturnarea din călătoriile sale din Europa a reposatului Constantin Golescu, nu întîrziarăm de a ne cunoaște. La emigrarea boierilor din țară eram prea june; la reînturnarea Golescului eram și eu deja în bărbăție. Eu succedeam lui Lazăr, Golescu își căuta un soț. Din ideile noastre puse la un loc și din neputința de a se pune în lucrare ieși necesitatea de a se forma o nouă societate secretă. Statutele și principele ei le așezai eu, în anul 1827”. Înțelegînd această afirmație în sensul că Heliade le-a dat o formă scrisă, este limpede că „principele” societății sînt, cea mai mare parte dacă nu în totalitate, cele pe care Golescu le risipise în paginile „însemnării” sale. Cele opt puncte enumerate de Heliade au în vedere transformarea școlii de la Sf. Sava în colegiu și înființarea altuia similar, la Craiova; crearea de școli normale în fiecare capitală de județ și de școli primare în fiecare sat; „fondarea de jurnale sau gazete în limba română”; abolirea monopolului tipografic, „încurajarea spre traducțiuni în limba patriei și tipărirea acestora”, înființarea „unui teatru național” și, în fine, „stăruirea spre ieșirea din regimul fanariot prin reforme înțelepte sau reînnoirea primelor instituțiuni ale țării”. Membri ai acestei societăți au fost atrași „mai toți boierii din Capitală, cum și cîțetrei frați ai domnitoriului Grigoriu Ghica, adică Mihalache, Alexandru și Constantin”. La adunările societății, care se țîn în casele lui Dinicu Golescu de pe Podul Mogoșoaii, s-au citit fragmente din gramatica lui Heliade (faptul este confirmat și în prefața gramaticii, tipărită în 1828) și traducerile sale din Lamartine (*Disperația, Lacul, Provedința la om* ș.a.) și din Boileau. Pentru propagarea aceluiași scopuri, Heliade îl atrage și pe profesorul Stanciu Căpățineanu, împreună cu care pleacă la Golești, în toamna anului 1827.

Războiul ruso-turc, survenit în primăvara anului următor, schimbă însă situația în bună măsură. După intrarea armatelor țariste în Principate și plecarea domnului Grigore Ghica din București, Dinicu Golescu — privit favorabil de noua autoritate și favorabil ei, la rîndul său, așa cum erau mai toți boierii liberali, care vedeau în suzeranitatea otomană principala piedică în calea progresului și modernizării — este chemat să joace un rol important pe prima scenă politică a vremii și intră în noul Divan săvîrșitor ca mare logofăt al Țării de Sus. După descrierea furnizată de D. Fotino în *Istoria Daciei*, marele logofăt al Țării de Sus era „capul cancelariei domnului. Prin el se dau toate

decretele despre administrarea țării, cărțile de judecată ale împri-
cinaților, anaforalele, hrisoavele, cărțile de scuteală și celelalte. Acesta
clasifică procesele ce au a se înfățișa domnului, el apostilează petițiunile
ce se adresează domnului, el este epitrop general al domnului în toate
pricinile bisericești” etc. Este de la sine înțeles că funcțiunea sa, cea
mai importantă din Divan, devenea încă mai importantă în condițiile
războiului și ale retragerii domnului din scaun. În calitatea sa oficială
Dinicu Golescu este ținut să îndeplinească anumite acte formale pre-
tins de împrejurări. Astfel, el este cel care vorbește de ziua țarului,
la 25 decembrie 1829, aducînd un omagiu celor care apăreau tuturor
ca liberatori ai creștinătății, anunțînd că „o epohă de fericire începe
a se revărsa înaintea ochilor moldovoromânilor”⁸⁶ și tot el înmînează
generalului Geissmar, în februarie 1830, „o sabia foarte împodobită
ce s-au făcut prin contribuirea boierilor”, răsplătind faptele sale de
arme ce „au oprit de departe toate nenorocirile ce vin grămadă după
războiu”⁸⁷. Dinicu Golescu se ocupa personal și de nevoile armatei,
căci în vara anului 1829 era dus în țară pentru supravegherea transpor-
turilor și rechiziția carelor trebuincioase, de unde se întorcea bolnav
de friguri⁸⁸.

Acest tribut plătit împrejurărilor îi permite însă să transpună în
practică o parte din dezideratele reformelor urmărite. La prima vedere,
realizările înfăptuite într-un interval atît de scurt și de agitat, deși
importante, par oarecum întîmplătoare. Privite însă în perspectiva
celor spuse în *Însemnare a călătoriei mele* și a celor opt puncte ale „prin-
cipelor” Societății literare din 1827, ele se dovedesc a fi părți ale unui
plan preexistent, maturizat prin confruntarea cu situația din alte
țări și pus în practică în mod progresiv, cu un simț al realităților abso-
lut necesar în condițiile date. Cum se știe, la sfîrșitul anului 1828, Dinicu
Golescu obține de la autoritățile temporare îngăduința de a publica
o gazetă în limba română, apărută la 8/20 aprilie 1829 sub numele de
Curierul românesc. Cum Heliade se afla în acel moment încă la Sibiu,
supraveghînd tipărirea gramaticii sale, e posibil ca Dinicu Golescu
să fi contribuit și la redactarea prospectului gazetei, care apare înainte
de revenirea în București a viitorului redactor. Se ocupa și de chestiuni
legate de unificarea scrisului și de eliminarea grecismelor din voca-
bular, pe linia unei mai vechi atitudini observată în paginile *Însemnării
călătoriei*, căci la 9 februarie 1829 trimitea logofetei instrucțiuni în

⁸⁶ Un fragment din cuvîntarea rostită cu acest prilej e publicat
în *Curierul românesc*, I (1829), nr. 79, 27 dec., p. 315—316.

⁸⁷ Cf. *Curierul românesc*, I (1830), nr. 91, 4 febr., p. 379.

⁸⁸ Cf. *Curierul românesc*, I (1829), nr. 38, 19 aug., p. 166.

acest sens; întrucît pînă acum, observă el, „din rea obicinuință să scrii în limba rumânească cu slove aruncate pã deasupra, urmare necuviincioasă în vreme ce toate națiile scriu cu slovele în rãnd”, se dă dispoziție ca „de acum înainte, toate anaforalile ce sã vor face de la acel departament sã sã scrie în rãndu, fãrã de aruncãturi pã deasupra și fãrã de a amesteca într-însele și cuvinte grecești”⁸⁹. Școala și chestiunile legate în general de educație ocupau în continuare un loc important în activitatea sa, și am vãzut mai înainte cã în august 1830 anunța deschiderea unui „institut pentru creșterea fetelor” unde, în afara învățăturilor practice menționate, urma sã li se preda elevelor cursuri de istorie, mitologie, geografie, aritmeticã, retoricã, poezie și nu mai puțin de trei limbi strãine: franceza, germana și italiana. Sprijinea de asemenea, în lumina principiilor Societãtii literare, traducerile cu caracter moral-educativ și-l vom gãsi în lista prenumeranților la traducerile enunțate de Stanciu Cãpãțineanu înscris „la cîte una din toate” cele enumerate, *Contractul social* al lui Rousseau, *Zadig* al lui Voltaire, *Iconomia vieții sau moral curat* etc.⁹⁰, adicã opere înscriindu-se, poate nu întîmplãtor, în cadrele propriului sãu program cultural. Tot acum face parte dintr-o comisie însãrcinată cu examinarea și tipãrirea altei opere edificatoare în sens etic, *Manualul dreptcredinciosului hristian* al lui Alexandru Sturza, care va fi tradus și publicat în 1832 de Eufrosin Poteca⁹¹. Însã cea mai importantã participare a sa la un proiect destinat sã dea viață uneia din vechile revendicãri, cuprinsã în *Însemnare* și în programul societãtii literare, este aceea la comitetul instituit în vara anului 1830 pentru ridicarea unui teatru „dupã scopul celor europenești” prin subscripție publicã, „de la cel mai mare boier pînã la cel mai de jos neguțãtor”. Alcãtuirea acestui comitet, din care face parte alãturi de Iancu Vãcãrescu și de aga C. Cantacuzino, era primul pas cãtre realizarea visatului teatru național sau, așã cum spune anunțul anonim din gazeta lui Heliade, „încredințea pã oricine cã în scurtã vreme va alcãtui și o companie românească și vom dobîndi un teatru național, școala cea dintîi a gustului, a moralului și a formãrii obiceiurilor”⁹².

Lucru de mirare pentru un boier cumpãnit, în trebuințele sale, care moștenise o avere considerabilã și ocupa una din funcțiile cele mai importante ale țãrii, Dinicu Golescu este strîmtorat bãnește în

⁸⁹ Textul adresei a fost publicat de Emil Vîrtosu, *Paleografia romãno-chirilicã*, București, 1968, p. 306.

⁹⁰ Lista traducerilor și a prenumeranților în *Biblioteca desfãtoare și plinã de învățaturã*, Sibiu, 1830.

⁹¹ I. Bianu, *O comisiune literarã de boieri mari la 1830*, în *Convorbiri literare*, L (1916), nr. 4, p. 390—395.

⁹² În *Curierul romãnesc*, II (1830), nr. 38, 24 iul., p. 149.

această perioadă. S-au păstrat numeroase polițe ale sale dintre 1828—1830 pentru sume variind între 1 000 de lei și 300 de galbeni⁹³ și datoriile rămăseseră descoperite la moartea sa, pentru că fiul său Alexandru scria în 1836: „et quand même pour le bien public il se serait endetté davantage et que j'eusse été forcé de retourner dans mon pays, encore j'aurais approuvé sa conduite”⁹⁴. Călătoriile, tiparul cărților sale, școlile și celelalte binefaceri costaseră desigur sume importante și el nu era omul care să ia cu o mână ceea ce dăduse cu cealaltă căzînd în păcatul corupției, pe care-l înfierase cu atîta durere în scrierile sale. Dimpotrivă, în figura gînditoare a logofătului, așa cum i-o creionează Heliade („fruntea ta cea posomorîtă pe care se zugrăvea trufia ta cea mărinoasă totdeauna era gînditoare și plină de umbre mărețe, buza ta cea tristă arareori zîmbea”), trebuie să vedem nu numai un spirit luminat și un suflet generos, ci mai ales o mare conștiință, un om de o integritate morală neobișnuită într-o vreme în care principiile erau mult mai elastice și obișnuința privilegiului altera inevitabil mai toate bunele intenții. Nu e de mirare deci că nici după moarte nu i s-au putut contesta actele de justiție din timpul vieții, cum se întîmpla atît de des pe atunci, și judecata sa din iunie 1830, în care dă hotărîrea împotriva unei rude apropiate, clucereasa Elenca Dudescu, nu poate fi decît confirmată de instanța de apel a înaltului Divan din sept. 1832.⁹⁵

Intrat într-o zodie a înfăptuirilor după ce își conturase o concepție asupra marilor schimbări necesare într-o țară în care erau atîtea lucruri de schimbat, Dinicu Golescu pare să întruchipeze pentru o clipă visul platonice al gînditorului devenit conducător, sau oricum factor decisiv într-o formulă tranzitorie de guvernămînt, care îngăduia destule speranțe în materializarea mai vechilor sale proiecte. Din nefericire speranța n-a durat și cariera de realizator al reformelor preconizate s-a întrerupt nedrept de timpuriu: la 5 octombrie 1830, *Curierul românesc* anunța cu tristețe că „astăzi de dimineață, sunetul clopotului ne-au vestit moartea cea păgubitoare a d. marelui logofăt C. Golescu!”. În cuvîntarea „nepregătită” pe care o ține la mormînt, Heliade caracterizează tocmai această dramatică întrerupere a unui început plin de făgăduințe: „am pierdut un patriot și fiii săi un bun tată, care va fi vecinica lor fală. Moartea ni l-au răpit în vîrsta cea mai coaptă și bărbătească, atunci cînd i se deschidea drumul faptelor sale”, într-o viață în care vîrsta maturității, „zilele cele de vară ale vieții sale” fuseseră

⁹³ Arhivele Statului, Documente istorice, MDCCCVIII/60-71.

⁹⁴ G. Fotino, *Boierii Golești*, vol. II, București, 1939, p. 32.

⁹⁵ *Înaltul Divan. Inventar arhivistic*, București, 1958, p. 54.

ocupate cu „osteneli nenumărate întru alcătuirea și talmăcirea cărților, darea lor la lumină, împărțirea lor în dar, călătorii băgătoare de seamă”⁸⁶. Murise unul din marii luminători și binefăcători ai neamului și contemporanii își dădeau bine seama că pierderea era de neînlocuit, căci așa spun versurile stîngace ale lui Gheorghian Hagi Toma Peșacov sau Pedestrășescul, traducător al Divanului, scrise sub imperiul tristului eveniment :

Iată cel învederat patriot adevărat,
Care simte pe pămînt și vorbește cu cuvînt !
Cine dar mai bine-ar ști cele bune a pohti ?
Sau cine l-ar covîrși binele d-al săvîrși ? etc.⁸⁷

Posteritatea imediată n-a fost însă prea generoasă cu Dinicu Golescu. Exemplul său de patriotism și dezinteresare a rămas, desigur, în familie, și el i-a călăuzit pe cei patru fii ai săi într-o viață dedicată acelorași idealuri. Cel mai tînăr dintre aceștia, Alexandru, o spune explicit cînd avea numai nouăsprezece ani, într-o scrisoare către fratele său Nicolae din care am citat mai sus : „Je suis fier d'être le fils de Dinico Golesco... Mon esprit me ramène à mon père. Je le vois, il pleure sa patrie, mais, content de lui-même, il me montre fièrement ses traces que je dois suivre. Oui ! Noble et généreux père, je tâcherai de t'imiter ; je veux être haï par les boyards, ces vils flatteurs, et je veux être chéri aimé par ces pauvres et vertueux paysans ...” Însă opera lui Dinicu Golescu nu pare să fi avut, atunci, tot răsunetul pe care îl merita. Heliade Rădulescu, cel mai direct urmaș al său în linie intelectuală, datorîndu-i măcar în parte poziția de pe care începe o carieră strălucită în epocă, își recunoaște tîrziu datoria față de el, abia în *Echilibru între antiteze*, și fără vibrația cu care vorbește de Lazăr. Bariț, care îi reproduce în 1842 o parte din culegerea de tratate în paginile *Foii pentru minte*, pare că l-ar fi avut ca model al primelor sale însemnări de călătorie, în 1836⁸⁸. Îl va mai aminti, fără să-l fi cunoscut direct - căci îl numește Radu Golescu și pomenește doar de călătoria în Germania — și Kogăniceanu, într-o schiță a literaturii române din 1839, rămasă de altfel nepublicată⁸⁹. Dar *Lepturariul* lui Aron Pumnul din 1862-1864, care menționează și cele mai obscure nume de publiciști ale vremii,

⁸⁶ Cuvîntul lui Heliade apare în *Curierul românesc*, II (1830), nr. 60, 9 oct., p. 239 — 240.

⁸⁷ E. Vîrtosu, *Un oltean despre Dinicu Golescu*, în *Arhivele Olteniei*, XVI (1937), nr. 89—91, p. 180.

⁸⁸ G. Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române...*, vol. II, Cluj-Napoca, 1978, p. 135.

⁸⁹ A fost publicată în *Documente și manuscrise literare*, vol. II, București, 1969, pl. 213 și urm.

nu-l pomenește, nu-l cunoaște nici V. Gr. Pop, în *Conspectul* său din 1875, și nici Lambrior nu-l include în cartea sa de citire din 1882. Articolele lui Tocilescu, din 1876, și Gaster, din 1885, nu reușesc nici ele să trezească interesul publicului, ba nici măcar pe al specialiștilor, și va trebui să așteptăm începutul veacului nostru, cu cercetarea lui Pompiliu Eliade asupra spiritului public din Principate în secolul al XIX-lea, pentru a vedea prima dată discutată opera și contribuția sa generală la profundele mutații petrecute în epocă, el fiind numit de autor, cu exagerare explicabilă, „primul român modern”. Însă evenimentul care aduce cu adevărat schimbarea necesară de optică este reeditarea „însemnării” sale în 1910, de către Nerva Hodoș, și surpriza manifestată atunci de specialiști ne dă de fapt măsura ignorării sale în cursul unui veac aproape întreg, trecut de la prima apariție a cărților sale. Reeditată de atunci de mai multe ori și inclusă în manualele școlare, această carte i-a stabilit lui Dinicu Golescu un loc al său în ansamblu unei epoci de tranziție, săracă în personalități, pe care o domină nu numai prin primatul ei într-un gen care se va bucura ulterior de multă popularitate, ci mai ales prin afirmarea unei concepții cuprinzătoare și coerente despre cultură, progres și societate. Slaba cunoaștere a celorlalte opere ale sale a făcut greu sau chiar imposibil de observat această structură. Era de mult timpul ca, prin reeditarea întregii sale opere, să se restituie figurii sale perspectiva cea adevărată.

MIRCEA ANGHELESCU